

Pål Ketil Botvar og Hallvard Olavson Mosdøl

NOE FALT I GOD JORD

Den norske kirkes gudstjenestereform sett fra menighetsnivå

KIFO Rapport 2014: 2

Ansgar Teologiske Høgskole

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSAKULTET

KIIFO

INSTITUTT FOR
KIRKE-, RELIGIONS- OG LIVSSYNSFORSKNING

Pål Ketil Botvar og Hallvard Olavson Mosdøl

NOE FALT I GOD JORD

DEN NORSKE KIRKES GUDSTJENESTEREFORM SETT FRA MENIGHETSNIVÅ

KIFO Rapport 2014: 2

KIFO Rapport 2014: 2

Rapporten er utgitt av

KIFO, Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning i samarbeid med Ansgar Teologiske Høgskole og Det teologiske Menighetsfakultet

KIFO, Pb. 45 Vinderen, 0319 Oslo

www.kifo.no

kifo@kifo.no

ISBN 978-82-92972-37-3

ISSN 0807-7517

FORORD

Denne rapporten er utarbeidet på oppdrag fra Kirkerådet i Den norske kirke. Den er et resultat av et samarbeid mellom Ansgar Teologiske Høgskole (ATH), KIFO Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning og Det teologiske Menighetsfakultet (MF). Førsteamanuensis og forskningsleder Anne Haugland Balsnes ved ATH har ledet prosjektet kalt «Liturgi i bevegelse». I tillegg til denne rapporten vil det innenfor prosjektet bli utviklet en antologi der ulike fagpersoner, ved hjelp av det bearbejdede empiriske materialet, ser på ulike sider ved gudstjenestereformen.

I september 2013 vedtok Kirkerådet å gjennomføre en systematisk kartlegging av hvordan menighetene i Den norske kirke har forholdt seg til og opplevd gudstjenestereformens innføringsfase. For de fleste menighetene vil det si fra 2011 til 2013. Salmebok, korallbok og Tekstbok inngår ikke i denne undersøkelsen.

Målsettingen med rapporten har vært å fremskaffe forskningsbasert kunnskap om erfaringer og faktiske valg i forbindelse med gudstjenestereformen. Undersøkelsen baserer seg både på kvantitative og kvalitative data. Rapporten inngår som grunnlag for videre utvikling av støtte og veiledning i forbindelse med menighetenes arbeid med gudstjenesten. Rapporten er ført i pennen av Pål Ketil Botvar, KIFO, og Hallvard Olavson Mosdøl, Det teologiske Menighetsfakultet. Det kvantitative materialet er skaffet til veie ved hjelp av administrasjonene i bispedømmene, men kodet og tilrettelagt for statistisk analyse av forskergruppen. Dataene er koblet til andre kirkelige databaser og analysert med tanke på å finne fram til analytiske kategorier og mønstre.

Det kvalitative materialet er samlet inn av en gruppe forskere med tilknytning til prosjektet. Forskerne har fungert som en arbeidsgruppe, og har hatt flere samlinger der materialet har vært diskutert. En stor takk til Anne Haugland Balsnes (Ansgar Teologiske Høgskole), Solveig H. Christensen (Norges musikkhøgskole), Jan Terje Christoffersen (Det teologiske Menighetsfakultet) og Sigbjørn Apeland (Universitetet i Bergen) for konstruktive innspill og kommentarer underveis i arbeidet med rapporten.

Oslo, november 2014,

Pål Ketil Botvar og Hallvard Olavson Mosdøl

INNHOOLD

FORORD	3
INNHOOLD	4
TABELL OG FIGURLISTE	4
SAMMENDRAG	5
1 BAKGRUNN OG PROBLEMSTILLING	7
2 PERSPEKTIVER PÅ GUDSTJENESTELIVET	9
2.1 TEOLOGISK PERSPEKTIV: MENING SOM ERFARES	9
2.2 KIRKEMUSIKALSK PERSPEKTIV: DREININGEN MOT DET ESTETISKE.....	10
2.3 RELIGIONSSOSIOLOGISK PERSPEKTIV: SOSIALE OG GEOGRAFISKE FORUTSETNINGER.....	11
3 DATA OG METODE	13
3.1 KVANTITATIV UNDERSØKELSE	13
3.2 KVALITATIV UNDERSØKELSE AV 16 MENIGHETER	14
3.3 RELIABILITET OG VALIDITET	14
4 GJENNOMGANG AV ENDRINGENE I HOVEDGUDSTJENESTEN	17
4.1 VALG KNYTTET TIL SAMLINGSDELEN	17
4.2 ORDET OG FORBØNN	22
4.3 LITURGIENS HANDLINGSASPEKT	24
4.4 NATTVERD	27
4.5 SENDELSE.....	29
5 LITURGISK MUSIKK: DET KREVENDE VALGET	31
6 ENDRINGSORIENTERING OG MENIGHETSTYPER	35
7 REFORMENS KJERNEBEGREPER	47
7.1 STEDEGENGJØRING	47
7.2 INVOLVERING.....	48
7.3 FLEKSIBILITET	49
8 VURDERING AV PROSESSEN	51
LITTERATUR	53
VEDLEGG	55

TABELL OG FIGURLISTE

Tabell 1 Kirkelige mål etter bispedømmer	35
Tabell 2 Endringstiltak med utgangspunkt i samleindeks	37
Tabell 3 Endringsorientering etter geografi-relaterte faktorer.....	38
Tabell 4 Endringsorientering etter geografi-relaterte faktorer.....	40
Tabell 5 Endringsorientering etter ressurs-relaterte faktorer	41
Tabell 6 Endringsorientering etter oppslutning om trosopplæringstiltak i målgruppen	42
Tabell 7 Regresjonsanalyse med endringsorientering som analysevariabel.....	43
Tabell 8 Regresjonsanalyse med musikalsk endring som analysevariabel.....	45

SAMMENDRAG

I denne rapporten presenteres en kvantitativ undersøkelse av lokale grunnordninger i fire bispedømmer (Oslo, Nidaros, Agder/Telemark og Nord-Hålogaland). I tillegg er det foretatt fokusgruppeintervjuer med ansatte og leke medarbeidere i 16 menigheter fra de utvalgte bispedømmene.

Kartleggingen viser at antall grunnordninger som er sendt inn fra de ulike menighetene varierer. I den grad engasjement for gudstjenestereformen kan måles ut fra antall grunnordninger, synes entusiasmen å være størst i Oslo. Her har 61 prosent av menighetene valgt å sende inn tre eller flere ordninger. I Nidaros gjelder det samme 56 prosent. Tilsvarende tall for Nord-Hålogaland og Agder/Telemark er på henholdsvis 36 prosent og 30 prosent. Dersom man ser antall grunnordninger i forhold til størrelse på menigheten, er det en tendens til at store menigheter (målt i medlemstall) sender inn flere ordninger enn små. Dette tyder på at ressursituasjonen i menighetene preger utfallet av reformprosessen.

En gjennomgang av endringer gjort i tilknytning til hovedgudstjenesten viser at enkelte liturgiske elementer har fått stort gjennomslag, mens andre bare har blitt innført i noen få menigheter. Flertallet har valgt å legge inn informasjon ved starten av gudstjenesten. Samlingsbønnen synes å ha erstattet den tidligere kollektbønnen. Flertallet av menighetene har valgt å beholde syndsbekjennelsen i samlingsdelen. Det er få menigheter som benytter seg av muligheten til å utforme egne liturgiske tekster i forbindelse med samlingsbønn og syndsbekjennelse.

Materialet tyder på redusert bruk av menighetssvar knyttet til tekstlesninger. Evangelieprosesjon er i liten grad tatt i bruk som fast ordning. Den apostoliske trosbekjennelsen er den mest benyttede. Mange menigheter har ønske om å skrive lokale bønner, men få har ressurser til å gjennomføre det som fast praksis. Den nye oversettelsen av Herrens bønn brukes i et flertall av menighetene. Nattverden har styrket sin stilling i gudstjenestefeiringen. Det er større bevissthet om liturgiens handlingsaspekt (bruk av prosesjoner, lysglobe etc.), men menighetene har et ambivalent forhold til bruk av utvidet fredshilsen. Det er stor bredde i de musikalske valgene som er rapportert (ordinariemusikken).

I rapporten diskuteres hvilke faktorer som kan forklare at noen menigheter har valgt å gjøre betydelige endringer i gudstjenesten, mens andre har gjennomført færre. På bakgrunn av det innsendte materialet er det utarbeidet et samlemål på endringsorientering. Data om gudstjenestereformen er koblet til data fra menighetenes årsstatistikk og medlemsregister. Dette gjør det mulig å se endringsorientering i sammenheng med egenskaper og kjennetegn ved menighetene og deres nære omgivelser.

Oslo framstår som det bispedømmet hvor det er innført flest endringer. For øvrig framstår verken utpreget folkekirkelige eller vekkelsespregede menigheter som pådrivere i reformen. Ressursituasjonen ser ut til å spille en rolle for de valgene som tas i den enkelte menighet. Tilgangen på frivillige medarbeidere som kan bidra i gudstjenesten, er et sentralt punkt. Det er i stor grad de samme menighetene som har lyktes med å innføre nye trosopplæringstiltak som også går inn for liturgiske endringer. Det dreier seg med andre ord om menigheter som har fått tilført ekstra ressurser i form av offentlige overføringer og nye stillinger.

Gjennom intervjuene kommer det fram at mange synes gudstjenestereformen har vært en krevende prosess. Flere av våre informanter framstiller likevel prosessen som nødvendig («det var for statisk før»). Det fortelles om fornyet lokalt engasjement for gudstjenesten, og utvidet satsning på å involvere flere frivillige. "Involvering" er det av reformens tre kjernebegreper som oppleves som mest «inspirerende» (de øvrige to er "fleksibilitet" og "stedegengjøring"). Informantene framstår som positive til de nye liturgiske tekstene. Unntaket er den nye dåpsliturgien, som beskrives som for ordrik og ustrukturert. Det er et uttalt ønske hos prestene at denne delen av liturgien må bearbeides.

Informantene synes det har vært særlig krevende å forholde seg til det nye musikalske materialet, som er under utprøving. Mange uttrykker frustrasjon over å skulle forholde seg til en «4 kilos tung perm», og det uttrykkes et klart ønske om at det innføres anbefalte normalserier. Informantene synes samlet å ha et ambivalent forhold til gudstjenestereformen.

Reformen har kommet på «toppen av alt det andre». Samtidig forteller flere at reformen har gitt anledning til å sette gudstjenesten på dagsorden på en ny måte. I de menighetene der reformen har utløst entusiasme synes det å ha vært en felles forståelse av at gudstjenesten er menighetens «hjerteslag», og man har vært villig til å prioritere ressurser på det liturgiske arbeidet.

Sammenlignet med forrige gudstjenestereform synes det å være en dreining i hvilke typer spørsmål som vekker debatt. Det er få av informantene som har kommentarer til reformens teologiske profil. Det er reformens *form* snarere enn dens teologiske *innhold* det stilles spørsmål ved. Bare i to av 16 intervjuer uttrykkes det bekymring for det teologiske aspektet ved reformen. Den teologiske uroen som kommer til uttrykk er knyttet til det som oppleves som en liberalisering av Den norske kirke, samt bekymring knyttet til hvorvidt den lutherske profilen er i ferd med å svekkes.

Et sentralt spenningsforhold som tematiseres i intervjuene er forholdet mellom demokratiske beslutningsprosesser og faglig kompetanse. Enkelte informanter uttrykker stor glede over at «flere enn de ansatte» har blitt involvert i arbeidet med gudstjenesten. Andre stiller seg kritiske til «den evinnelige demokratiseringen i kirken». Blant de ansatte er det flere som mener at reformen har bidratt til å detronisere fagkompetansen i Den norske kirke.

Enkelte uttrykker bekymring for at Den norske kirke skal bli en «arrangementskirke med lavterskelprofil». Disse informantene signaliserer at de ønsker en kirke som er «tryggere på seg selv», og er kritiske til reformens fokus på fleksibilitet og stedegenhet. Flere av informantene uttrykker bekymring for at reformens vektlegging av lokale særtrekk på bekostning av liturgisk gjenkjennelse.

Blant informantene synes flere å mene at reformen ble «for svær» for Den norske kirke. Både leke og ansatte skulle inn i ukjente roller. Det var uklarhet knyttet til hvordan man lokalt skulle forstå kjernebegrepene – og prosessen ble preget av tidspress. Alt skulle være på plass innen første søndag i advent 2012. I praksis måtte menighetene sette seg inn i et omfattende materiale på svært kort tid.

Alt i alt kan man si om gudstjenestereformen at «noe har falt i god jord». På den ene siden har prosessen vært ressurskrevende, og flere informanter hevder at fleksibilitet og stedegengjøring har gått på bekostning av liturgisk gjenkjennelse. Samtidig uttrykkes det glede over økt involvering, og at gudstjenestelivet med fornyet styrke har blitt satt på dagsorden i den lokale menighet.

1 BAKGRUNN OG PROBLEMSTILLING

Undersøkelsen er forankret i et vedtak i Kirkerådet 26. september 2013. Til grunn for vedtaket lå en saksframstilling fra Kirkerådets sekretariat, «Status for gudstjenestereformen» (KR 32/13). Under behandlingen i Kirkerådet ble det vedtatt at en endelig gjennomgang av gudstjenestereformen med sikte på justeringer og endringer vil bli foretatt innen 2017. Da vil Kirkemøtet også gjøre vedtak om ny liturgisk musikk.

Dokumentet «Status for gudstjenestereformen» gir bakgrunnsinformasjon knyttet til noen av disse spørsmålene. Særlig rettes oppmerksomheten mot den liturgiske musikken. Her vises det til signaler fra Kirkemøte og andre tilbakemeldinger Kirkerådet har fått, hvor «uro» og «fremmedgjøring» er betegnelser som blir brukt om reformen. Dåpsliturgien trekkes særskilt fram i statusdokumentet, ettersom både den liturgiske musikken og dåpen ble løftet ut av den ordinære høringen i 2009 og dermed påkalte særlig oppmerksomhet.

Behandlingen i Kirkerådet munnet ut i et ønske om å belyse hvordan menighetene i Den norske kirke har gjennomført og opplevd gudstjenestereformens innføringsfase. Det ble besluttet at dette skulle undersøkes empirisk ved hjelp av både kvantitative som kvalitative metoder.

Den foreliggende rapporten ser nærmere på hvilke liturgiske valg Den norske kirkes menigheter har gjort i tilknytning til hovedgudstjenesten. Vi har lagt til grunn en kombinasjon av kvantitativ og kvalitativ tilnærming.

Følgende problemstillinger er sentrale i prosjektet:

- Hvilke liturgiske valg har norske menigheter gjort i hovedgudstjenesten?
- Hvordan har gudstjenestereformen blitt forstått og implementert lokalt?
- Hvordan beskriver prester, kantorer og sentrale leke aktører i menighetene prosessen og sin rolle i den?
- Hvilke elementer ved reformen uttrykkes det mest tilfredshet med og hvilke har det vært knyttet mest utfordringer og uro til?

I sin bestilling til forskergruppen signaliserte Kirkerådet at de i tillegg ønsket å få belyst spørsmål av typen: Hva synes menighetene fungerer godt, og hva synes de fungerer mindre godt i gudstjenestereformen? Hvordan stiller menighetene seg til reformens tre kjerneverdier, involvering, stedegenhet og fleksibilitet? Har gudstjenestereformens innføringsfase ført til at flere deltar i planlegging og gjennomføring av gudstjenesten, og hvordan opplever sentrale yrkesgrupper som prester og kirkemusikere reformen?

Dette er spørsmål vi vil komme inn på i rapporten. Problemstillingene er imidlertid så omfattende at de vil bli behandlet nærmere i en antologi som planlegges utgitt i løpet av 2015. Her vil også den nye liturgiske musikken være gjenstand for drøfting og analyse. Hovedfokus i den foreliggende rapporten er de valg menighetene har gjort i forbindelse med hovedgudstjenesten, slik disse ble rapportert inn til bispedømmekontorene i 2012, og hvordan disse valgene henger sammen med egenskaper og kjennetegn ved menighetene.

Den norske kirke har arbeidet med gudstjenestereform siden 2003. Prosessen har gått fra en utredningsfase (2004 - 2008) via utprøving, høring og vedtak (2008 - 2011) til implementering fra 1. søndag i advent 2012. De to siste årene har menighetene i Den norske kirke høstet erfaringer av reformen, som nå er inne i en implementeringsfase.

Med gudstjenestereformen har det funnet sted en økt liturgisk desentralisering og demokratisering. Den norske kirke har gått fra en praksis der menighetene lokalt var forpliktet på samme, utskrevne ordning til vesentlig større grad av fleksibilitet og lokal tilretteleggelse av gudstjenestens grunnordning. Dette omtales nå som «Ordning for hovedgudstjenesten». Lokalt skal denne utmyntes som høymesse og andre særskilte gudstjenester. I prosessen har landets menigheter blitt utfordret til å drøfte spørsmål av typen: Hvilken oversettelse av Fadervår skal vi velge? Hvordan skal vi forstå reformens metodiske kjernebegreper (stedegengjøring, fleksibilitet og involvering), og skal vi velge ny liturgisk musikk og i så tilfelle; hvilken?

Gudstjenestereformen har hentet impulser fra den økumeniske fornyelsesbevegelsen. Her står betegnelsen «ordo» sentralt, som uttrykk for en felles grunnstruktur i gudstjenesten med feste i tradisjonen og i felleskirkelig praksis. Innenfor denne grunnstrukturen gir den nye «Ordning for hovedgudstjeneste» et rikt tilfang av liturgisk ressursmateriale slik at gudstjenesten lokalt kan ta farge av stedets, menighetens og kirkerommets egenart.

Innenfor gitte rammer ble menighetene gitt et betydelig antall valgmuligheter. En gjennomgang av *Ordning for hovedgudstjenesten* viser at ordet *kan* er brukt 77 ganger, mens ordet *eller* er brukt 66 ganger. De ulike mulighetene har å gjøre med tekstlige valg, plassering av ledd og hvordan man konkret ønsker å utføre leddene.

I tillegg fikk menighetene anledning til å velge ny ordinariemusikk. I *Liturgisk musikk for Den norske kirke* presenteres 19 liturgiske serier. I tillegg kommer dagens tre serier fra 1977, og en rekke enkeltledd (kyrie, gloria, menighetssvar m.m.) som menighetene kunne velge blant. Det har i løpet av implementeringsfasen dessuten dukket opp et ukjent antall serier og enkeltledd av mer lokal karakter, som ikke inngikk i stoffet fra Kirkerådet.

Når man ser på materialet i sin helhet, synes det sakssvarende å snakke om flere reformer i reformen: På ett nivå handler reformen om overordnede visjoner og målsettinger vedtatt av Kirkemøtet. Videre handler reformen om innføring av nye liturgiske tekster, ny liturgisk musikk, samt ny tekstbok og salmebok (som her ikke vil bli behandlet). I tillegg legger reformen opp til en ny form for involvering og samhandling, noe som kvalifiserer til at man også kan betegne reformen som en metodereform. I sum kan omfanget av den liturgiske nyordningen beskrives som omfattende.

2 PERSPEKTIVER PÅ GUDSTJENESTELIVET

2.1 TEOLOGISK PERSPEKTIV: MENING SOM ERFARES

Gudstjenestelivet har vært gjenstand for debatt og reformer gjennom hele kirkens historie (Fæhn 1994). Fortsatt er det slik at gudstjenesten er kirkens bærende element. I gudstjenesten samles den kristne menighet om Ord og sakrament. Når menigheten feirer gudstjeneste bekreftes deltakernes tilhørighet til den kristne tro. Gudstjenesten er både en kollektiv og individuell handling. I en luthersk forståelse dreier det seg om Guds møte med menneskene, og våre svar i ord og handling.

De siste tiårene har interessen for liturgisk teologi vært økende. Alexander Schmemmann (1921-1983) argumenterer for at liturgien er stedet hvor kirken på fundamental vis manifesterer seg som kirke, og hvor dens tro og lære uttrykkes og formes. Liturgien får med dette en avgjørende rolle i forhold til troen. Den liturgiske teologien forsøker å klarlegge forbindelsen mellom den konkrete liturgiske handling og den kristne troslære. Gudstjenesten betraktes som den *primære* form for teologi, og en systematisk tolkning av denne som *sekundær* teologi (Schmemmann 1975).

Gordon W. Lathrop har med inspirasjon fra Schmemmann formulert en liturgisk teologi i en evangelisk-luthersk kontekst. På samme måte som bibelsk eksegesi kritisk fortolker de bibelske tekster, er den liturgiske teologi for Lathrop en måte «å lese» gudstjenesten på, slik at dens mening og betydning kommer tydelig fram. Den primære liturgiske teologi blir for Lathrop den konkrete felles handling, som menigheten utfører når den feirer gudstjeneste. Den sekundære teologi er refleksjonene over gudstjenesten. Målet med liturgisk teologi er å arbeide frem en forståelse av hva som skjer i menighetens gudstjeneste og hvilke teologiske implikasjoner det har.

En gudstjeneste er en sammenkobling av ulike elementer, som innenfor en liturgisk diskurs betegnes med det liturgiske begrepet *ordo*. Følgende element inngår i en klassisk ordo-struktur: Menigheten samles, man deler Guds ord - etterfulgt av skriftutlegging, man ber, synger, man spiser sammen (nattverd) og sendes på nytt ut i verden. Det er i sammensetningen av disse grunnelementene at den kristne tolkningsuniverset vokser fram. De bibelske tekster om hvordan Jesu disipler og de første kristne møttes danner utgangspunkt for den liturgiske praksis. Basis for gudstjenesten er ordet, bønnen og sakramentene - badet og bordet (Lathrop 1993). Det er disse grunnleggende elementene som karakteriserer den kristne gudstjeneste, og som sammen utgjør den indre logikk og struktur som skaper mening. Ordo er ikke en stivnet form, men en dynamisk og skiftende ramme for møtet mellom Gud og mennesker i den gudstjenestelige praksis.

Den norske kirke er i ferd med å gjenoppdage handlingsaspektet som en sentral del av gudstjenestefeiringen (Hellemo 2014). En av utfordringene som aktualiseres med den aktuelle reformen er å hente fram gudstjenestens sanselighet og gi den teologisk verdi. Den empiriske vendingen innenfor teologien har bidratt til å flytte fokus knyttet til gudstjeneste som mening fra et språklig hermeneutisk nivå til å omfatte gudstjenesten som sanselig erfaring. Det løfter fram handlingsaspektene i retning av gudstjeneste som *kroppslig* erfaring. Det tydeliggjør også i større grad at fortolkningen skjer på mottaker- og deltakernivå, enn på avsendernivå. Den siste gudstjenestereformen har hentet mye av sitt fundament fra den økumenisk orienterte liturgiske teologien, som ble utmeislet i forlengelse av Det annet Vatikankonsil (1962-1965). Dette

representerer en videreføring og tydeliggjøring av ansatsene i 1977-liturgien med særlig referanse til det liturgiske fornyelsesarbeidet innenfor amerikanske ELCA. Ordo-begrepet og den kontekstuelle teologien står her sentralt.

I denne rapporten vil vi undersøke hvordan dette kommer til uttrykk i det empiriske materialet som foreligger.

2.2 KIRKEMUSIKALSK PERSPEKTIV: DREININGEN MOT DET ESTETISKE

Gudstjenestereformen ble initiert i forlengelsen av Ungdommens kirkemøte (UKM) i 2003. UKM var opptatt av muligheten til å bruke flere musikksjangre, samtidig som man ønsket å gi rom for meditasjon, stillhet og estetiske praksiser (Balsnes 2013a). Denne vektleggingen av det sanselige ble fulgt opp av Kirkerådet. I *Sammen om gudstjenesten* (2011) legger Kirkerådet vekt på at det estetiske bør få større plass i gudstjenesten. Hvordan dette følges opp i menighetene er et av temaene i prosjektet «Liturgi i bevegelse».

Over tid har det vært registrert en nedgang i mye kirkelig organisert barne- og ungdomsarbeid (Aagedal, Haakedal, Kinserdal 2014). Oppslutningen om korvirksomhet for barn og ungdom ser imidlertid ut til å holde seg ganske stabil. Konserter, musikkandakter og andre kulturarrangementer i Den norske kirke har også vist en klar økning. Til sammen har slike arrangementer rundt 500-600 000 besøkende hvert år (Holberg og Brottveit 2014).

Musikken har stor betydning for hvordan folk finner seg til rette i gudstjenesten. Gudstjenestereformen legger opp til et større musikalsk mangfold enn tidligere, og at menighetene selv kan velge musikken de vil bruke. De lokale ordningene som velges skal rapporteres til biskopen. Innen 2017 skal Kirkerådet innhente opplysninger om hvilke erfaringer som er gjort med den nye musikken.

Den estetiske dimensjon i det religiøse liv har vært behandlet av kunsthistorikere, musikkvitere og religionshistorikere. Norsk religiøs musikalsk og liturgisk praksis har imidlertid i liten grad vært gjenstand for empiriske undersøkelser. Det eneste musikkrelaterte prosjektet Stiftelsen Kirkeforskning (KIFO) har utført er innsamlingen av det norske tallmaterialet til Nordisk institutt for hymnologis (Nordhymn) nordiske salmeundersøkelse i 1993 (Bohlin, Hansson og Straarup 2001). I tillegg var det spørsmål om musikk i den store medlemsundersøkelsen som ble gjennomført i 2000 (Høeg, Hegstad og Winsnes 2000). Her kom det fram at salmesang, orgelmusikk og stillhet ble rangert høyere enn prekenen når et representativt utvalg av Den norske kirkes medlemmer skulle vurdere gudstjenestens ulike elementer.

Trosopplæringsreformen har berørt temaet estetisering (Botvar, Haakedal, Kinserdal 2013). Også RESEP-prosjektet med basis i Universitetet i Agder representerer et unntak (Repstad og Trysnes 2013). Her er det samlet inn empiri som tyder på at det skjer en estetiseringsprosess i det religiøse liv generelt og i Den norske kirke spesielt (Balsnes 2013b). Den pågående gudstjenestereformen kan tolkes som et uttrykk for dette. Valg av musikalske uttrykksformer handler om mer enn smak og behag. Det handler også om identitet og tilhørighet, og for noen kan dette være et spørsmål om et være eller ikke være i kirken (Balsnes 2013b). Inkludering av populærmusikk i gudstjenesten henger sammen med et ønske om mer deltakelse, men kan samtidig komme i konflikt med ønsket om gjenkjennelse.

Det at det spilles på flere sanser og at det kroppslige i større grad involveres i gudstjenesten, underbygger en antakelse om at det skjer en estetiseringsprosess i det religiøse liv. En slik utvikling åpner for nye muligheter når det gjelder fleksibilitet og deltakelse, men tematiserer også spenningsområder, slik som forholdet mellom kvalitet -bredde og tradisjon- fornyelse (Balsnes 2013b). Estetiske og handlingsmessige aspekter ved gudstjenesten belyses i rapporten, men den nye liturgiske musikken blir i begrenset grad behandlet. Kirkemusikalske temaer vil i større grad bli tematisert og behandlet i en kommende antologi fra prosjektet «Liturgi i bevegelse».

2.3 RELIGIONSSOSIOLOGISK PERSPEKTIV: SOSIALE OG GEOGRAFISKE FORUTSETNINGER

Hva betyr menighetenes sosiokulturelle kontekst for kirkelige tiltak og aktiviteter? Dette er spørsmål som kirke-sosiologien lenge har vært opptatt av. Dette vil også variere etter hvilke (reform-) tiltak vi snakker om. De fleste kirkelige tiltak har til hensikt å øke oppslutningen og ikke å skape skiller mellom ulike grupper av kirkegjengere. Det er imidlertid ikke gitt at dette blir resultatet av reformprosessene som er satt i gang (jfr. Askeland 2012).

Innenfor norsk kirke-sosiologi har man vært opptatt av at Den norske kirkes menigheter tenderer mot å være sammensatt av flere «menigheter». Religionssosiologen Olaf Aagedal (2003) opererer med tredelingen: Ritual/folkekirkemenigheten, gudstjenestemenighet- og nattverdmenigheten, samt arrangements- og aktivitetsmenigheten. Gruppene som utgjør tyngdepunktet innenfor hver kategori, søker kirken ut fra ulike forutsetninger og behov. Oppslutningen om kirkelige ritualer som dåp, konfirmasjon, bryllup og gravferd brukes gjerne som mål på kirkens folkelige kontaktflate. Mål på deltakelse ved ordinære gudstjenester og ved nattverd fanger i sterkere grad opp menighetenes kjernetropper, mens foreningsaktivitetene til dels retter seg mot særskilte demografiske grupper, som barn, ungdom, eldre osv. De ulike «menighetstypene» og de religionsformene som disse representerer, står ikke like stekt i alle deler av landet. I norsk sammenheng har den kirkelige kulturen vært nært knyttet til geografiske forhold.

Landsdel har lenge stått sentralt i studiet av kirkelig virksomhet. Det har vist seg å være betydelig forskjell på den kirkelige kulturen som finnes i ulike deler av landet. Allerede på 1950-tallet var forskere opptatt av at landsdelene skilte seg fra hverandre når det gjaldt kirke og tro (Øidne 1957, Rokkan 1960). Det er særlig skillet mellom landsdeler, mellom kyst og innland og mellom by- og bygdestrøk, som trekkes fram som relevante for å forstå religiøs praksis og kultur. Fra historisk forskning vet vi at vekkelsepredikantene, som opererte på 1800-tallet, påvirket kirkegangsmønsteret i ulike deler av landet (Sandvik 1998, Lappegard 1988). Nye krav til kristen tro og livsstil i kjølvannet av ulike vekkelser, fikk mange bønder til å endre sin kirkelige praksis. Bøndenes praksis med å gå til kirke når det passet med årstider og arbeidet på gården, ble kritisert fra prekestolene, noe som bidro til et betydelig fall i kirkesøkning og nattverdgang (Lappegard 1988). Harald Hegstad (1996) er opptatt av skillet mellom folkekirkelighet og trosfellesskap, mens Aagedal (2003) opererer med en mer detaljert gradering av ulike grupper og kulturer (symbolfellesskap, bekjennelsesfellesskap/aktivitetsfellesskap og opplevelsesfellesskap). Som Øidne og Rokkan før ham, tar Hegstad utgangspunkt i et grovt skille mellom Sør- og Vestlandet på den ene siden og det indre Østlandsområdet supplert med Trøndelag, på den andre. Når han velger ut case-menigheter til sin studie, trekker han i tillegg inn kirkebygg som markør for kirkelig kultur. Antakelsen er at folkekirkelig anlagte trives best i tradisjonelle høyreiste kirkebygg, mens kirker med bedehus i omgivelsene vil

nærme seg en mer vekkelsespreget kristendomskultur. Arbeidskirkene, som det er bygd mange av etter 1950, fokuserer på funksjonelle aspekter og vil fungere best for en moderne aktivitetsmenighet som tar mål av seg å utligne noe av spenningen mellom folkekirken og det kristne foreningslivet som gjerne vokste fram i forlengelse av ulike vekkelse. Hegstad konkluderer med at det foregår et samspill mellom folkekirkelighet og trosfellesskap der begge kulturene er avhengige av den andres eksistens.

Det at kirkelig praksis og uttrykksformer varierer fra landsdel til landsdel, henger ikke bare sammen med sekularisering, men handler også om ulik forståelse av kirke og kristendom. I en sammenlikning av religiøse holdninger og religiøs praksis på Sør-Vestlandet og det indre Østlandsområdet, demonstrerte Botvar og Agedal (2002) at befolkningen hadde samme grad av tilhørighet til Den norske kirke og samme fordeling av troende/ikke-troende. Likevel var det stor forskjell på andelen som kalte seg *bekjennende kristen* og som trodde på en personlig Gud. I hvilken grad måten gudstjenestereformen blir gjennomført på henger sammen med den kirkelige kulturen på stedet, er et av de spørsmål vi vil undersøke nærmere ved hjelp av tilgjengelig empiri.

En kan tenke seg at viljen til og ønsket om å gjennomføre endringer i hovedgudstjenesten er relatert til plassering i det kirkelige landskapet. En kan skille mellom faktorer som primært er knyttet til geografisk-kulturelle mål og faktorer som er knyttet til ressurser. Dette har å gjøre med økonomi og menneskelige ressurser i form av ansatte og frivillige medarbeidere. I fortsettelsen skal vi særlig se på forholdet mellom geografiske mål som fanger opp den kirkelige kulturen og mål som relaterer seg til ressursituasjonen.

I artikkelen «Regionalisering av norsk religiøsitet» (Botvar, Repstad og Agedal 2010) hevdes det at landsdelsskiller knyttet til syn på kirke og kristendom består – og til dels forsterkes. Det kan synes som det skjer en forskyvning av forskjeller fra et lavt til et høyere geografisk nivå. Dette funnet er overraskende fordi man kunne forventet at modernisering, flytting, samt utbygging av kommunikasjonsformer, ville bidratt til å utjevne forskjeller mellom landsdelene. En mulig forklaring på de seiglivede regionale kulturforskjellene kan relateres til utbygging av kulturinstitusjoner som underbygger og dels dyrker et kulturelt særpreg: Regionale NRK-kontorer, regionale teatre, kunst og kulturinstitusjoner, samt regionaviser.

Analysen til Botvar, Repstad og Agedal (2010) peker på at det tradisjonelle skillet mellom by og land, er i ferd med å svekkes. Bildet av byen som sekulær og landsbygda som blomstrende religiøs, må modifieres. Kirke og kristendom står svakere i bygdesamfunn nå enn tidligere, samtidig som den religiøse pluralismen i byene kan virke stimulerende. Den pågående gudstjenestereformen har, sammen med reformer som trosopplæringen, gitt oss et nytt og spennende materiale å forske på, som gjør det nødvendig å vurdere forholdet mellom kirkelige tiltak og geografiske faktorer på nytt.

3 DATA OG METODE

3.1 KVANTITATIV UNDERSØKELSE

Via bispedømmekontorene fikk vi tilgang til de innsendte «lokale grunnordningene» i fire bispedømmer.¹ De lokale grunnordninger fra Oslo, Agder/Telemark, Nidaros og Nord-Hålogaland utgjør materialet for de kvantitative analysene. I tillegg foreligger en undersøkelse fra Bjørgvin bispedømme. Tore Skjæveland har gjennomført en kartlegging av menighetenes valg i Bjørgvin. Dette gjør at vi har opplysninger fra Vestlandet i tillegg til de øvrige landsdelene.

I undersøkelsen har vi kartlagt lokale grunnordninger i ca. 400 menigheter. Dette utgjør bortimot alle menighetene i de fire bispedømmene.² De er valgt på bakgrunn av at de representerer ulike regioner og forskjellige kirkelige tradisjoner. Med et slikt utvalg oppnår vi et tilnærmet representativt bilde av landets menigheter, samtidig som materialet blir håndterbart innenfor prosjektets rammer. Koblet til data fra den kirkelige årsstatistikken gir materialet mulighet for å se grad av endringsorientering i sammenheng med religionssociologiske kjennetegn ved menighetene.

Kartleggingen viser at antall grunnordninger som er sendt inn fra de ulike menighetene varierer. 34 prosent av menighetene har valgt å sende inn én lokal grunnordning, 21 prosent sendte inn 2 ordninger, mens nesten halvparten (46 prosent) har valgt å sende inn 3-5 ordninger. 2 prosent hadde mer enn 5 ordninger.³ Det finnes eksempler på hvordan menighetene kan uttegne ulike varianter av hovedgudstjenesten i Gudstjenesteboken (2.35). Det har vært umulig i analysesammenheng å forholde seg til hele denne bredden av lokale gudstjenestelige varianter. Det materialet som er kodet og analysert er det som framstår som menighetens normalordning, dvs. det vi ellers ville kalle høymesse. Totalt har 66 prosent av menighetene sendt inn minst to ulike ordninger. Analysen dekker altså ikke hva menigheter som har flere lokale grunnordninger gjør i all sin bredde. Den reelle variasjonen i bruk av ordianariemusikk, men også andre forhold, er derfor bredere enn dette materialet viser. Det er videre et poeng å påpeke at kartleggingen av musikalske valg kan være mangelfull, fordi en del av menighetene oppgir at de prøver ut nytt materialet («diverse») uten at de spesifiserer dette. Det kan følgelig være musikalsk materiale i bruk som vi ikke har klart å fange opp i undersøkelsen.

I analysen vil vi se på tendenser knyttet til materialet for normalordningen som helhet (nasjonalt nivå). Dernest vil vi se etter mønstre knyttet til analyser på bispedømmenivå. Tidligere forskning har vist at det er betydelige regionale forskjeller mellom ulike landsdeler/bispedømmer i Den norske kirke. Videre vil vi se nærmere på hvorvidt det er sammenheng mellom liturgiske valg som er gjort ut fra menighetsvariablene. Ved hjelp av statistikkprogrammet SPSS (Statistical Package for The Social Sciences) har vi konstruert et samlemål som kan brukes til å se på grad av endring i ulike kategorier av menigheter. Vi kan dermed se på lokale endringer i forhold til strukturelle faktorer i omgivelsene.

¹ I en del tilfeller fikk vi også tilsendt korrespondansen mellom menighetsråd, prost og saksbehandler ved de ulike bispedømmekontorene. Denne dokumentasjonen viser at godkjenningspraksis har variert en del fra bispedømme til bispedømme. Dette gjelder blant annet i hvilken grad man har åpnet opp for å bruke dåpsliturgien av 1977 i stedet for den nye, og antall bibellesninger man skal ha i hovedgudstjenesten.

² I materialet vi fikk oversendt fra bispedømmekontorene var det enkelte menigheter som ikke hadde rapportert innen fristen, eller som hadde fått utsatt arbeidet med å utforme Lokal grunnordning som følge av vakanse i sentrale stillinger etc.

³ Dette gjelder 46 % i Agder/Telemark og 32 % i Nord-Hålogaland. I Oslo er tallet 28 % og i Nidaros 23 %.

3.2 KVALITATIV UNDERSØKELSE AV 16 MENIGHETER

For å få innsikt i de lokale reformprosessene er studien supplert med fokusgruppeintervju. Hensikten med dette er å få kunnskap om hvordan lokale aktører har opplevd prosessen, og få innsikt i hvordan de vurderer reformen to år ut i implementeringsperioden.

I hvert av de fire bispedømmene ble det gjennomført fokusgruppeintervju i fire menigheter, altså til sammen 16 intervjuer. Intervjuene ble foretatt vinter/vår 2014. Vi valgte to store menigheter («stor» er her definert som menigheter med over 5000 medlemmer), hvor én hadde gjort relativt store endringer i forhold til 1977-ordningen, mens den andre hadde foretatt små endringer. Tilsvarende valgte vi én middels stor eller liten menighet («middels stor» er her definert som en menighet med fra 1000 - 5000 medlemmer, mens «liten» er definert som en menighet med under 1000 medlemmer) hvor én hadde foretatt omfattende endringer, mens den andre hadde foretatt små endringer. På denne måten sikret vi en viss bredde i representasjon med tanke på menighetenes størrelse, endringsvilje og geografiske beliggenhet.

Intervjuene ble gjennomført med prest, kirkemusiker og leke menighetsmedlemmer til stede, som oftest 3-4 personer til sammen.⁴ Begrunnelsen for dette utvalget var at dynamikken mellom aktører som har deltatt i samme prosess kan få frem viktige perspektiv og nyanser. Det var videre disse gruppene som i følge veiledningsmaterialet skulle være representert i de lokale gudstjenesteutvalgene.

Vi er oppmerksomme på at informanter i denne typen intervju kan holde kritiske synspunkt tilbake av hensyn til andre i gruppa, og at samtalen kan preges av asymmetri ved at f. eks leke informanter i mindre grad enn kirkelige ansatte tar ordet. I intervjusituasjonen ble det lagt vekt på å få alle aktørene i tale. Intervjuene viser at interne uenigheter og spenninger til en viss grad ble satt ord på. Det ble utarbeidet en guide for gjennomføring av intervjuene, noe som var vesentlig fordi det flere forskere skulle være med på å gjennomføre intervjuene (jfr. vedlegg med følgebrev og intervju spørsmål).

En intervjuguide blir brukt som et felles verktøy av forskerne. Fokusgruppeintervjuene varte omtrent halvannen time, og de ble gjennomført i soknet. Intervjuguiden ble brukt veiledende. Det ble gitt rom for oppfølgingsspørsmål underveis. Samtalene ble transkribert og anonymisert i etterkant. Undersøkelsen var på forhånd godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

3.3 RELIABILITET OG VALIDITET

Det utgjør en fordel at vi har tilgang til svar fra så å si alle menighetene i de fire utvalgte bispedømmene. Her er det ikke snakk om et utvalg, men at vi har tilgang til hele populasjonen av enheter. Det kan stilles spørsmål ved vår avgrensing til fire bispedømmer. Det kan imidlertid argumenteres for at de fire utgjør kontrast-regioner i kirkelig sammenheng og at de til sammen i stor grad speiler det samlede settet av bispedømmer.

Undersøkelsen bygger på de lokale grunnordningene som ble sendt inn til bispedømmeadministrasjonene høsten 2012. I arbeidet med å utforme lokal grunnordning skulle

⁴ Intervjugruppen kunne også være supplert av andre tjenestegrupper; diakon, kateket el.l.

menighetene rapportere sine valg i et skjema utarbeidet av Kirkerådet («Vedtak om lokal grunnordning»). Dette skjemaet var ikke utformet med tanke på forskning, men er et rapporteringsskjema til biskopen, som tar utgangspunkt i de alternativ som reformen åpner for. Flertallet av menighetene har valgt å bruke dette skjemaet, men mange har bare fylt ut deler av dette. En del av menighetene benyttet seg heller ikke av Kirkerådets skjema, men har laget egne sammenfatninger. Enkelte menigheter har kun lagt ved innsendte agendaer/gudstjenesteordninger.

Dette bidrar til at kartleggingen har vært utfordrende og tidkrevende. Det har vært tilfeller hvor det innsendte materialet har vært vanskelig å tolke. Reliabiliteten er avhengig at data holder høy kvalitet. For å sikre kvaliteten på dataene, er materialet kodet i to omganger. Gjennom kartleggingen av lokale grunnordninger registrerer vi *vedtatt liturgisk praksis*.⁵ Det kvantitative materialet forteller oss ikke hvilken praksis som faktisk er iverksatt og satt ut i livet.⁶ Undersøkelsens validitet avhenger av at vi fanger opp det vi har til hensikt å måle. Gjennom bruk av statistiske teknikker har vi funnet fram til spørsmål/variabler som henger sammen og utgjør en underliggende dimensjon i materialet. Denne dimensjonen har vi tolket som endringsorientering knyttet til gudstjenesteliturgien. Ikke alle elementene som er inkludert i indeksen er eksplisitt koblet til gudstjenestereformen. Noen elementer har gradvis kommet til gjennom de siste 10 årene (f.eks. at dåpsfølget leser bibeltekster). Likevel er det rimelig å tolke det samlede settet av endringer som uttrykk for vilje og ønske om å fornye gudstjenesten og prøve ut nye former.

Det kvalitative materialet er begrenset og blir primært brukt som eksempler og illustrasjoner i forhold til det kvantitative materialet. Vi har valgt å ta for oss både store og små menigheter, samt menigheter med stor og liten grad av endring. På den måten har vi forsøkt å fange opp bredden i menighetslivet.

⁵ Det er et spørsmål om Kirkerådet ved en tilsvarende prosess i framtiden bør legge til rette for elektronisk rapportering. Dette vil kvalitetssikre materialet, og gjøre datainnsamling knyttet til oppfølgende studier betydelig enklere.

⁶ Gjennom studien har vi ved flere anledninger kommet over forskjell mellom vedtatt lokal grunnordning og praksis. Dette kan blant annet gjelde i menigheter hvor presten sitter i flere menighetsråd, og ikke husker hva de ulike menighetsrådene har valgt.

4 GJENNOMGANG AV ENDRINGENE I HOVEDGUDSTJENESTEN

Rapporten er organisert med utgangspunkt i hovedgudstjenestens struktur. Dette gir framstillingen en kronologisk framstilling som følger gudstjenestens ledd (Samling/Ordets del/Forbønn/Nattverd/Sendelse). I teksten kommenterer vi de tallene vi oppfatter som mest interessante. Lesere som savner en utdypende oversikt henvises til vedlegg bak i rapporten. Vedlagt følger også kodebok for kartleggingen som viser hvilke kategorier som ble registrert.

Vi har valgt å presentere resultatene fra den kvantitative undersøkelsen sammen med resultatene fra fokusgruppeintervjuene. Felles presentasjon av kvantitative og kvalitative data bidrar til at like tema framstilles samlet. Kartleggingen av musikalske valg presenteres i en egen del.

I den grad engasjement for gudstjenestereformen kan måles ut fra antall innsendte lokale grunnordninger, synes entusiasmen å være størst i Oslo. I dette bispedømmet har 61 prosent av menighetene valgt å sende inn 3-5 ordninger. I Nidaros har 56 prosent gjort det samme. Tilsvarende tall for Nord-Hålogaland og Agder/Telemark er på henholdsvis 36 prosent og 30 prosent. I begge disse bispedømmene er det mest vanlig å sende inn én lokal grunnordning.⁷ Dersom man ser på antall grunnordninger i forhold til størrelse på menigheten, er det en tendens til at små menigheter i mindre grad enn store har sendt inn flere ordninger. Dette kan tyde på at antall ansatte i stab og antall medlemmer har bidratt til å prege utfallet av reformprosessen. Samtidig viser analysen at også noen små menigheter har sendt inn flere grunnordninger. Dette peker i retning av at enkeltpersoner kan bety mye for hvordan reformen blir tatt i mot. Fokusgruppeintervjuene viser at særlig sokneprestens forhold til reformen synes å ha bidratt til å prege utfallet.

4.1 VALG KNYTTET TIL SAMLINGSDELEN

I materialet fra Kirkerådet heter det at Samlingsdelen «gir menigheten mulighet til å utvikle en forberedelseskultur som kan hjelpe den enkelte til å finne veien inn i gudstjenesten som menighetens felles handling, og til et møte med den hellige Gud» (Veiledning til gudstjenestens hoveddeler 2011:3). Reformen åpner for at det etter klokkeringing kan gis informasjon om dagens gudstjeneste. Alternativt kan man begynne rett på gudstjenesten, jfr. ordningen av 1977. Velger man informasjon avsluttes leddet med «La oss være stille for Gud». Deretter følger kort stillhet og tre klokkeslag, før preludium/inngangssalme med eventuell prosisjon.

Materialet viser at flertallet av menighetene har innført dette forberedelsesleddet. 72 prosent av menighetene starter hovedgudstjenesten med informasjon. 21 prosent av menighetene begynner rett på som tidligere, mens de øvrige varierer. Tallene bekreftes fra Bjørgvin bispedømme (Skjæveland 2013), der 84 prosent av menighetene har valgt å innføre informasjon som eget ledd.

I fokusgruppeintervjuene kommer det fram ulike begrunnelser for valget. Det synes å være en utbredt tanke at innledende informasjon bidrar til å skape trygghet. De ansvarlige for gudstjenesten kan orientere om nye elementer og praktiske forhold relatert til nattverdfeiring og kirkeoffer m.m. Informasjonsdelen kan også fange opp elementer som tidligere ble sagt av liturgen, eventuelt viktige

⁷ 46 % i Agder/Telemark har sendt inn bare en grunnordning. I Nord-Hålogaland er tallet 32 %, i Oslo 28 % og i Nidaros 23 %.

beskjeder som før ble gitt under kunngjøringene. Enkelte informanter antyder at informasjonsdelen kan føre til at gudstjenesten oppleves mer prosaisk.

Gjennom fokusgruppeintervjuene kommer det også fram at informasjonsleddet krever tid til planlegging, koordinering og øvelse. Enkelte informanter uttrykker at samlingsdelen er blitt mer krevende ettersom flere aktører er involvert. Det oppleves vanskelig å etablere en god rytme fra det ene leddet til det neste, og sikre at Samlingsdelen ikke blir «fortung». Flere av prestene signaliserer at det tar tid å formulere det medliturgen skal si innledningsvis (mange leke gudstjenestelederne ønsker å få en ferdig skrevet tekst), og at det oppleves enklere å ha ansvar for det hele selv. Selv om informasjonsleddet synes å være utbredt over hele landet, ser vi regionale forskjeller. I Agder/Telemark har 80 prosent valgt å starte gudstjenesten med informasjon, i Nidaros er tallet omtrent det samme (75 prosent), mens i Nord-Hålogaland (64 prosent) og Oslo (60 prosent) ligger tallene noe lavere.

Prosesjon

For å gi Samlingsdelen et «preg av fest og høytid» kan menigheten velge inngangsprosesjon, heter det i veiledningsmaterialet. Dette er ikke noe nytt i Den norske kirke. Det nye er at menighetene må gjennomtenke egen praksis med sikte på de lokale grunnordningene. Strukturelt handler det om hvordan lokalmenigheten ønsker å forholde seg til det man kan omtale som liturgiens handlingsaspekt.

Kartleggingen viser at 22 prosent av menighetene har innført prosesjon som fast ordning. 71 prosent nøyter seg med å bruke det av og til mens 4 prosent av menighetene oppgir at de ikke bruker prosesjon. 3 prosent har unnlatt å oppgi egen praksis. Kommentarene fra fokusgruppeinformantene tyder på at norske menigheter bruker prosesjon særlig i forbindelse med dåp.

Tallene viser regionale forskjeller. I Oslo oppgir 46 prosent av menighetene at de har prosesjon som fast ordning, uavhengig om det er dåp. I Nidaros oppgir 25 prosent det samme, mens tallene for Nord-Hålogaland og Agder-Telemark er lavere, henholdsvis 17 prosent og 10 prosent.

Blant små menigheter oppgir 7 prosent av menighetene at de har prosesjon som fast ordning. Blant mellomstore menigheter oppgir 22 prosent det samme, mens i store menigheter har 41 prosent prosesjon fast. Ut fra fokusgruppeintervjuene kan man få inntrykk av at inngangsprosesjon i norske menigheter oppleves naturlig når det er et visst antall mennesker til gudstjeneste, kirkerommet er av en viss størrelse og når søndagen har preg av «særskilt høytid».

Flere av fokusgruppeinformantene uttrykker at prosesjon er noe som oppleves «katolsk» og «høykirkelig», men at opplevelsen blir en annen om det er barnedåp. Da bidrar barnet og dåpsforeldrene til å tone ned det som ellers kan virke «stivt». Kirkemusikalske ressurser spiller også inn på valget av prosesjon. I menigheter hvor man har kirkekor synes inngangsprosesjon å være mer utbredt. Det samme gjelder menigheter som bruker konfirmanter som medliturgen/ministranter. Ut fra fokusgruppeintervjuene kan man se at flere menigheter er opptatt av å tenke helhetlig om trosopplærings- og gudstjenestereformen. Konkret kan dette innebære at man systematisk skaper ulike deltakerroller for barn og konfirmanter inn i selve gudstjenesten. De brukes aktivt som medliturgen, og involveres blant annet gjennom praktiske oppgaver som å bære lys og prosesjonskors under inngangsdelen.

Inngangssalme – sitte eller stå?

Av menighetene oppgir 62 prosent at de står under inngangssalmen, 16 prosent sitter, 17 prosent varierer, mens 5 prosent av menighetene ikke har oppgitt egen praksis. Praksisen med å stå og synge er utbredt over store deler av landet. Det er imidlertid visse regionale forskjeller. I Nidaros står 81 prosent av menighetene under inngangssalmen. I Oslo er tallet 70 prosent. I Agder/Telemark gjelder det 55 prosent, mens i Nord-Hålogaland er det 36 prosent. I små menigheter sitter 22 prosent av menighetene fast under inngangssalmen, mens i store menigheter er det tilsvarende tallet 5 prosent.

Undersøkelsen viser at det er stor variasjon fra menighet til menighet, også innen samme prosti. Flere av informantene beklager at man har fått ulik liturgisk praksis fra kirke til kirke. De mener fleksibilitet knyttet til liturgiske ledd som involverer menigheten i kollektiv handling, som at man står og synger, bidrar til å skape usikkerhet. Informantene mener denne usikkerheten rammer både dem som går jevnlig til gudstjeneste og såkalte kirkefremmede.

Samlingsbønn

Gudstjenestens innledning har som mål å skape en atmosfære av ro, før «troens hemmelighet utfoldes i Ord og Sakrament» (Fæhn 1994:58). I reformmaterialet skal Samlingsbønnen bidra til dette. Den har som mål å skape «forventning, glede og hellig alvor når menigheten er sammen for Guds ansikt» (Veiledning til gudstjenestens hoveddeler 2011:5). I reformmaterialet presenteres ti ulike samlingsbønner, inkludert en modell for lokalt utformet samlingsbønn.

Av materialet framgår det at 55 prosent av menighetene har valgt fast samlingsbønn. De øvrige menighetene har gått for variasjon. Blant de som har valgt fast samlingsbønn, har 49 prosent valgt en av de to versjonene som bygger på den gamle klokkerbønnen. Dette gjelder Samlingsbønn 3 som er en bearbeidelse av det som var åpningsbønn i høymessen fra 1685 til 1977 (valgt av 31 prosent). Samlingsbønn 4, en forkortet versjon av Samlingsbønn 3, er valgt av 18 prosent. Begge disse bønnene innledes med «Herre, jeg er kommet inn i (dette) ditt hellige hus». Dette er en ordlyd som signaliserer høytid og det mange forbinder med et klassisk, kirkelig bønnespråk.

I Nidaros har 67 prosent valgt en av disse to versjonene. I Nord-Hålogaland har 60 prosent gjort det samme, og i Agder/Telemark 42 prosent. Forskjellen er betydelig til hovedstaden. I Oslo har 20 prosent valgt samlingsbønn 3 eller 4 (en versjon av den gamle klokkerbønnen), mens 34 prosent har valgt å skrive egen samlingsbønn. Til sammenligning er det 7 prosent som gjør det samme i Agder/Telemark, 2 prosent i Nord-Hålogaland og ingen i Nidaros.

Blant de øvrige alternativene framstår Samlingsbønn 1 som mest brukt. Denne er valgt av 25 prosent av menighetene. Dette er en bearbeidet inngangsbønn fra Den danske folkekirke («Hellige Gud, vi er samlet for ditt ansikt for å møte din kjærlighet og sannhet...»). Samlingsbønn 2, en bearbeidelse av kollektbønnen for 13. søndag etter pinse i 1977-liturgien, er valgt av 14 prosent («Gode Gud, du som gir liv til alt som lever, vi takker deg for jordens skjønnhet...»). Bare 8 prosent av menighetene har i materialet som helhet valgt å skrive egen samlingsbønn. I Gudstjenesteboken framgår det da også at lokalt utformet samlingsbønn kun kan benyttes «til enkelte gudstjenester» (Gudstjenesteboken 2.32). Dersom den brukes regelmessig, skal biskopen godkjenne bønnen (Gudstjenesteboken 5.11, pkt. 62).

Synsbejennelse

Reformen åpner for at synsbejennelsen kan plasseres to steder, enten i Samlingsdelen eller før forbønnen. Seks av ti menigheter (62 prosent) har valgt å plassere synsbejennelsen der den tradisjonelt har vært – i begynnelsen av gudstjenesten. Dette samstemmer med tallene fra Bjørgvin bispedømme (60 prosent). Når det gjelder synsbejennelsen, ser vi regionale forskjeller. I Agder/Telemark og Nord-Hålogaland har 73 prosent valgt tradisjonell plassering, mens tallene for Oslo og Nidaros er på 54 prosent og 47 prosent.

Plasseringen av synsbejennelsen begrunnes på ulikt vis. Informantene viser til tradisjon, liturgisk formbevissthet og til teologisk overbevisning. Valget har i noen menigheter bidratt til lokale spenninger, noe dette utdraget fra et av fokusgruppeintervjuene illustrerer:

PREST: ... vi brukte en del tid på synsbejennelsen.

MR-LEDER: Det var akkurat det jeg tenkte på.

KANTOR: Jeg og.

Dere endte dere til slutt opp med?

PREST: Å ha den i forbindelse med forbønnen.

Ikke sant. Og hva gikk argumentene for det... kontra det tidligere?

MR-LEDER: Noen av oss følte jo på at det som var tidligere var på en måte litt ... fortungt... det, det å begynne gudstjenesten med synsbejennelse, ja... det er ikke akkurat så oppbyggelig, så det er bedre å ha det i en meditativ del rundt forbønn.

LEK: Mens andre synes i ettertid at det er godt å ha den i begynnelsen... og legge fra seg. Og nå, som den er blitt såpass... jeg holdt på å si... eh... ytre sett i alle fall, med ordene, ufarliggjort, så skjønner ikke jeg hvorfor den skal være for tung.

Ville du like gjerne hatt den i starten, personlig?

LEK: Ja.

KANTOR: Det er fortsatt to fraksjoner. Det er en stor fraksjon som vil ha den der den er nå, men det er også en annen fraksjon som vil ha den i begynnelsen. Så... det kommer det aldri til å bli enighet om dette, tror jeg.

Sitatet synliggjør noen av de utfordringene som kan oppstå når man delegerer liturgiske valg til menighetsnivå. Mens man tidligere kunne være kritisk til en sentralkirkelig størrrelse, som hadde tatt valg man eventuelt syntes var problematiske, flytter man med reformen potensielt kontroversielle avgjørelser til lokalplanet.

Ut fra fokusgruppeintervjuene kan det virke som motivasjonen for å flytte synsbejennelsen delvis er motivert ut fra tanken om å gjøre samlingsdelen «lettere». Den tidligere ordningen var «en sorgens måte å starte på», mener flere av informantene. I fokusgruppeintervjuene varierer det likefullt i hvilken grad plassering av synsbejennelsen tolkes som uttrykk for teologi. Noen hevder at synsbejennelsen hører ut fra tradisjonen hjemme i samlingsdelen. Andre synes «det er godt å legge fra seg ting i starten», mens en tredje gruppe informanter argumenterer dramaturgisk for at synsbejennelsen bør plasseres lenger ut i gudstjenesten.

Menighetene skulle også ta stilling til syndsbejennelsens ordlyd. I reformmaterialet presenteres sju alternativ, inkludert en modell for lokalt utformet syndsbejennelse. Av materialet framgår det at 75 prosent av menighetene har valgt å ha en fast syndsbejennelse i hovedgudstjenesten. I de øvrige menighetene varieres det mellom ulike syndsbejennelser.

I de menighetene hvor det er valgt fast syndsbejennelse, er alternativ 1 mest utbredt. 47 prosent har valgt syndsbejennelsen som begynner med «Gud vær meg nådig, jeg har syndet mot deg og sviktet min neste...». Syndsbejennelsen fra 1977-liturgien («Hellige Gud, himmelske Far, se i nåde til meg, syndige menneske...») er videreført av 13 prosent. En tilsvarende stor andel (13 prosent) har valgt alternativ 2, som er en forkortet versjon av alternativ 1 («Gud, vær meg nådig. Tilgi meg for Jesu skyld. Skap i meg et rent hjerte, og gi meg kraft til nytt liv ved din hellige Ånd»).

Det er forskjeller mellom bispedømmene. I Nord-Hålogaland har 32 prosent av menighetene valgt å beholde syndsbejennelsen fra 1977. I Agder/Telemark er tallet 13 prosent, mens i Oslo og Nidaros er det tilsvarende tallet 4 prosent. Muligheten til å utforme egen lokal syndsbejennelse er i liten grad benyttet. Det omfatter 6 prosent av menighetene i materialet. Av fokusgruppeintervjuene går det fram at flere informanter setter pris på å kunne velge mellom ulike syndsbejennelser.

Dagens bønn

I reformprosessen har det vært en del uklarhet rundt Dagens bønn (kollektbønnen). Dette skyldes at liturgiforslaget fra 2008 ikke inneholdt kollektbønner. Etter høringen i 2009 ble det gitt rom for at Dagens bønn kunne være et valgfritt ledd. Et utkast til Dagens bønn ble utarbeidet og sendt på høring i 2011. Under prosessen ble det gitt anledning til å benytte de bønnene som allerede hadde vært på høring, eventuelt kollektbønnene fra 1977-ordningen. Kirkemøtet vedtok de nye Dagens bønn først i 2014.

Av materialet ser vi at 33 prosent av menighetene har valgt å innføre Dagens bønn. I Agder/Telemark gjelder dette 48 prosent av menighetene. I Nord-Hålogaland har 32 prosent gjort det samme, mens tallene for Nidaros og Oslo er henholdsvis 24 prosent og 21 prosent.

Oppsummering

- Sju av ti menigheter har valgt å innføre informasjon i starten.
- Inngangsprosesjon er en praksis som ofte brukes ved dåp.
- Samlingsbønnen synes å ha erstattet den funksjon kollektbønnen har hatt.
- Seks av ti menigheter har valgt å beholde syndsbejennelsen på tradisjonelt sted.
- Det er få menigheter som har benyttet seg av muligheten til å skrive lokale samlingsbønner og syndsbejennelse.

4.2 ORDET OG FORBØNN

I ordningen fra 1977 ble innledningen til tekstlesningene etterfulgt av respons fra menigheten («Gud være lovet. Halleluja»). I den nye ordningen er dette ordnet annerledes. Responsene er lagt etter hver av lesningene og gjort valgfrie.

Undersøkelsen viser at det er en viss reservasjon mot bruk av disse menighetssvarene. 24 prosent av menighetene har valgt verbal respons i etterkant av tekstlesningen. Dette underbygges av materialet fra Bjørgvin bispedømme, hvor det tilsvarende tallet er 26 prosent. Tallene er noe høyere når det gjelder valgfrie menighetsrespons knyttet til nattverd. 37 prosent av menighetene har valgt å bruke en eller flere av de valgfrie menighetsresponsene i forbindelse med nattverd.

Nord-Hålogaland skiller seg ut. I Nord-Hålogaland har 41 prosent av menighetene dialogisk respons etter tekstlesningene. De tilsvarende tallene fra de tre andre bispedømmene ligger på rundt 20 prosent.

Flere av fokusgruppeinformantene kommenterer at ulik praksis i forbindelse med slike responsledd er en utfordring. Når fleksibilitet knyttes til ledd som tradisjonelt har involvert den gudstjeneste-feirende forsamling som kollektiv, kan ulik praksis bidra til en opplevelse av uforutsigbarhet. Det etterspørres om Den norske kirke i større grad bør etablere felles ordninger for denne typen responsledd.

Bibelsk salme og evangelieprosesjon

Når det kommer til bruk av bibelsk salme, er det kvantitative materialet for mangelfullt til at vi kan si noe om utbredelse (mange menigheter har latt være å oppgi egen praksis). I flere av fokusgruppeintervjuene fortelles det imidlertid om bruk av bibelsk salme i gudstjenesten, og det kan se ut til at tendensen er gradvis økende. Det synes primært å være menigheter som har kirkekortradisjoner og/eller kirkemusiker, som vektlegger dette.

Evangelieprosesjon er en praksis som i liten grad har etablert seg. Som liturgisk handling innebærer evangelieprosesjon at tekstboken bæres for eksempel fra lesepulten og ned i menigheten, mens menigheten reiser seg og synger et hallelujaomkvad. 15 prosent av menighetene bruker evangelieprosesjon som fast ordning, 26 prosent gjør det av og til. 50 prosent av menighetene bruker ikke evangelieprosesjon, mens 9 prosent ikke har oppgitt egen praksis. Evangelieprosesjon brukes mest blant Oslo-menighetene. I Oslo bispedømme har 22 prosent av menighetene evangelieprosesjon som fast ordning. I de andre bispedømmene ligger tallet på 13 prosent. 26 prosent av menighetene bruker det ved enkelte anledninger. Når det gjelder denne typen valg, synes størrelsen på menigheten å ha betydning. 9 prosent av de små menighetene har valgt å innføre evangelieprosesjon fast. I mellomstore er det 14 prosent, mens det i store menigheter er 22 prosent. Med utgangspunkt i fokusgruppeintervjuene kan det synes som at denne typen liturgiske valg i stor grad preges av prestens preferanser, slik vi ser i dette utdraget:

PREST: Det her med evangelielesningen, det å skulle løfte Bibelen opp, vi har gjort mye rart, men... «hvorforskal vi drive med det, la oss være» ... (presten sukker). Det var en som skulle løfte Bibelen, og han løfta den sånn (presten demonstrerer), og folk begynte å le, vet du (...). Og vi gjør ikke noe som er unaturlig for oss.

(Pause)

LEK: Det kommer en del an på presten oppfatning også, her da. Det tror jeg er helt åpenbart. Det ser jeg jo. Jeg vet i andre menigheter (nevner en menighet i sentrum) der går de jo i prosesjoner ned midtgangen med Bibel og leser teksten der og sånn, og det må de gjerne gjøre. Det faller tydeligvis naturlig der.

Flere av informantene kommenterer de utfordringer som kan oppstå når et gudstjenesteutvalg eller menighetsråd skal ta stilling til valg av denne typen. Det som en person opplever som «høytidelig og fint» kan en annen oppleve som «stivt og fremmedgjørende». Hvem som får gjennomslag kan virke tilfeldig. Flere av informantene forteller om knappe tidsrammer, og at mange av valgene menighetene måtte ta, bar preg av rask saksbehandling.

Trosbekjennelse og kunngjøringer

Reformen åpner for at menighetene kan velge mellom to trosbekjennelser, enten Apostolikum eller Nikenum. Materialet viser at 89 prosent av menighetene har valgt Apostolikum. Tallene bekreftes fra Bjørgvin bispedømme, hvor 91 prosent av menighetene har valgt det samme.

Etter trosbekjennelsen og salmen etter prekenen, er det rom for kunngjøringer. Reformen åpner for at kunngjøringene kan legges andre steder, eventuelt utelates. Det siste alternativet er det få menigheter som har valgt. 82 prosent har beholdt kunngjøringene som eget ledd (tallet fra Bjørgvin bispedømme er 86 prosent). 16 prosent av menighetene valgt å fjerne kunngjøringene, mens de øvrige varierer eller latt være å oppgi egen praksis (2 prosent).

Ser vi på bispedømmeplan, er tallene relativt like for Nord-Hålogaland (88 prosent), Agder/Telemark (88 prosent), og Nidaros (81 prosent). Oslo skiller seg ut. Antallet Oslo-menigheter som har valgt å beholde kunngjøringene er her 69 prosent. I små menigheter har 90 prosent valgt å beholde kunngjøringsleddet. I mellomstore har 86 prosent gjort det samme, mens i store menigheter gjelder dette 68 prosent. Med utgangspunkt i det kvantitative materialet kan vi ikke si noe om hvor kunngjøringene er plassert (til det er skjemaene for utydelig utfylt). Med utgangspunkt i fokusgruppeintervjuene kan det imidlertid synes som mange legger kunngjøringene på tradisjonelt sted, eventuelt til slutten av gudstjenesten. Skikken med å minnes de døde og be for de sørgende er relativt utbredt. Dette skjer i 67 prosent av menighetene.

Forbønn

Stedegjøring og involvering er blant reformens kjernebegreper, og menighetens forbønn er av de leddene som i særlig grad åpner for dette. Av materialet framgår det at 10 prosent har etablert lokal forbønn som fast ordning. Tallene fra Bjørgvin viser samme tendens (6 prosent). 67 prosent av menighetene forteller om en praksis som varierer fra søndag til søndag. Tilsvarende ser vi i Bjørgvin bispedømme (69 prosent).

I Oslo oppgir 25 prosent av menighetene at de skriver egne bønner til hovedgudstjenesten. Til sammenligning er det tilsvarende tallet for Nord-Hålogaland og Nidaros henholdsvis 6 prosent og 3 prosent. For Agder/Telemark er det 11 prosent. Vi ser at små menigheter i liten grad velger å skrive egne bønner. 6 prosent av de små menighetene har dette som normal ordning. Det tilsvarende tallet er tre ganger så stort i store menigheter (17 prosent).

Av fokusgruppeintervjuene går det fram at i mange menigheter skriver man lokale bønner når man har «tid og overskudd». Dette tyder på at reformens ønske om involvering og lokal forankring har gjennomslag på et ideologisk plan, men det er samtidig vanskelig å få dette etablert som fast ordning. Informantene signaliserer at det handler om ressurser (det er tidkrevende å skrive nye bønner), tradisjon (det er ikke kultur for denne typen involvering i menigheten), og respekt for etablert bønnespråk (det er vanskelig å skrive gode bønner). Mange setter ord på at reformen oppleves ressurskrevende, og at dette også gjelder forbønnleddet.

Oppsummering

- Bare en av fire menigheter har innført menighetssvar etter tekstlesning.
- Det er lite bruk av dialogiske responser.
- Evangelieprosesjon brukes lite.
- Apostolikum brukes normalt som trosbekjennelse.
- Mange menigheter har ønske om å skrive lokale bønner, men få har det som fast praksis.

4.3 LITURGIENS HANDLINGSASPEKT

Flere av de valg som reformen åpner for, relaterer seg til liturgiens handlingsaspekt. Med dette siktes det til de stedene der det åpnes opp for individuell deltakelse og symbolhandlinger.

Materialet viser at lystenning har fått bredt gjennomslag i Den norske kirkes menigheter. I 74 prosent av menighetene gis det anledning til lystenning i forbindelse med hovedgudstjenesten (tallene kan være enda høyere, siden 24 prosent ikke har oppgitt egen praksis). Skikken er særlig utbredt i Oslo. Her har 96 prosent av menighetene gitt plass til lystenning.

Samme tendens ser vi i forbindelse med dåp. 78 prosent av menighetene oppgir at de har innført dåpslys. Kun 4 prosent oppgir at de ikke bruker dette (17 prosent har ikke oppgitt egen praksis). Bruken av dåpslys er mest utbredt i Oslo (94 prosent), mens dåpslys er innført i om lag 70 prosent av menighetene i Nidaros, Agder og Telemark og Nord-Hålogaland. Det kvalitative materialet peker i retning av at informantene ser på rom for stillhet og kontemplasjon som en viktig del av gudstjenesten. Flere av informantene framhever mulighet til meditasjon etter prekenen, bønnevandringer og rom for stillhet.

Av fokusgruppeintervjuene går det fram at reformen ser ut til å ha bidratt til å styrke bruken av symboler og gitt større plass til individuell ritualisering. Flere menigheter har innført bønnekrukke, der den enkelte kan skrive egne bønnelapper før krukka bæres fram til alteret under forbønnleddet. Også i forbindelse med dåpsliturgien fortelles det om nye praksiser. I en menighet legger dåpsfølget hendene sine på barnet sammen med presten under bønnen («Det oppleves veldig flott»). I en annen fortelles det at dåpsfamilien får med en dåpsklut, brukt til å tørke barnet, som minne. Det arbeides systematisk med å involvere representanter fra dåpsfamilien som medliturger. 72 prosent av menighetene praktiserer dette som fast ordning.

Flere av informantene tematiserer forholdet mellom trosopplærings- og gudstjenestereform, og de framholder at involvering er viktig i et folkekirkeperspektiv:

KATEKET: Nettopp det der med å trekke folk fra dåpsfølget med på tekstlesning, det syns jeg er en berikelse, altså. Det er veldig ... du merker at det gjøre noe med dem, og de har forberedt seg godt, og ...

PREST: Helle i vannet, og lese og bønn og ...

KATEKET: Ja, altså det der å involvere flere ... det kan gi frukter, og inspirere til mer kirkesøkning.

Av intervjuene går det fram at det er skepsis til separate dåpsgudstjenester. Det er viktig at dåpsfølgene er en del av det alminnelige menighetsfellesskapet, er grunntonen blant informantene. I noen menigheter er det imidlertid så store dåpstall at egne dåpsgudstjenester tvinger seg fram.

Når det gjelder dåpsliturgien, er særlig prestene kritiske. Liturgien er «for lang» og «dramaturgisk fungerer den ikke». Flere av menighetene har søkt om å få bruke 1977-liturgien for dåp, og i enkelte tilfeller har biskopen åpnet for dette (det synes som det er ulik praksis i de forskjellige bispedømmene). Det tekstlige nivået i dåpsliturgien synes de leke å være lite opptatt av. For dem er det handlingsaspektet, det at man gjør bruk av dåpsfølget som tekstlesere, for eksempel til å helle vann i døpefonten, som vektlegges.

Gjennom fokusgruppeintervjuene får man inntrykk av at det har vokst fram en større bevissthet om bruk av symbolhandlinger. En av prestene forteller at han gjennom sine tretti år som prest har utviklet «en helt annen tilnærming til bruk av kirkerommet».

PREST: Vi flytter ofte alterbordet fram. Vi har fått bygd et helt nytt podium for å utvide koret slik at vi kan få barnekoret og andre ... og ved konsertene, få de opp, høyere opp, lenger fram mot menigheten [...]. Så vi bruker mye større del av kirken enn vi gjorde før.

Han forteller at han som gudstjenesteleder på en annen måte enn før er opptatt av å bygge relasjon: «Relasjon, relasjon, relasjon – jeg tenker på det hele tiden». En av de eldre informantene er tydelig på at Den norske kirke har blitt mer relasjonsorientert og barnevennlig siden hun vokste opp. Menigheten er i mindre grad et «nakkefellesskap», og hun synes folk oppfører seg «mer naturlige» i kirkerommet. Hun ser på den voksende bevisstheten knyttet til bruk av rom og bevegelse som en berikelse for Den norske kirke.

LEK: Denne fysiske aktiviteten (...), jeg tror den er enormt vesentlig.

Da tenker du på bevegelse i rommet?

LEK: Ja, på bevegelse i løpet av en gudstjeneste... og ikke minst, hvis vi skal få barn og unge med. Dette å kunne få være fri i gudstjenesten, kjenne på at det er allright og kunne reise seg og bevege seg litt.

Nå har dere prosesjon... og så har dere...

LEK: Søndagsskoleprosesjonen, pluss at det er en lekekrok bak. Sånne ting tror jeg er viktig for at foreldrene kjenner på at de kan ta med seg rakkerungene og gå bakerst hvis det blir forstyrrelser. Jeg synes jo egentlig sånn stort sett at folk er flinke til å være... naturlige i kirken. Så det ikke er illskrikende barn på andre rad, med mødre som stivner, fordi de ikke kan bevege seg i kirken og sånn. Det er jo sånn ledighet i forhold til å være i kirken, som jeg synes er veldig god.

Flere av informantene kommenterer at trosopplæringsreformen har gjort noe med menighetens forhold til kirkerommet. Gudstjenester som Lys Våken og Tårnagenthelg har ført til at mange barn har fått en annen relasjon til kirkerommet enn det deres foreldre og besteforeldre vokste opp med.

Herrens bønn

62 prosent av menighetene har valgt den nye oversettelsen. De øvrige holder foreløpig på den gamle. Tendensen bekreftes av tallene fra Bjørgvin hvor 65 prosent av har 2011-oversettelsen. Flere av menighetene som har beholdt 1978-oversettelsen, signaliserer at de vurderer å gå over til den nye ved neste runde. Strategien synes å være å skynde seg langsomt. Flere av informantene framhever at liturgiske endringer må ha preg av noe som vokser fram over tid. Endringer må ikke skje for raskt («evolusjon, ikke revolusjon»).

Oslo er det bispedømmet hvor flest menigheter har valgt den nye versjonen av Herrens bønn (85 prosent). I Agder/Telemark og Nidaros er tallene på 66 prosent og 60 prosent, mens i Nord-Hålogaland er det 30 prosent. I nord har flertallet beholdt 1978-oversettelesen (55 prosent). En ikke ubetydelig minoritet har valgt 1920-oversettelsen (6 prosent).

Av intervjuene går det fram at valg av Herrens bønn har berørt dypt. Flere gir uttrykk for ambivalens. En informant sier det på følgende måte:

LEK: Jeg synes det er så problematisk dette med Fadervår-formen. Jeg tenker at hvis jeg står foran et dødsleie, så vil jeg kunne be Fadervår trygt og godt, og jeg vil at det skal være en gjenkjennelse i det. Og jeg har nesten panikk ved tanken på at jeg ikke skal kunne Fadervår, og jeg synes at det er så forvirrende, og vi snakker mye om kontinuitet. Er det noe som mennesker har et forhold til, om ikke til noe annet, så er det til Fadervår!

Flere kommenterer at bønnespråk handler om noe «mer enn ord». En bønn som Fadervår handler også om lyd og rytme, om hva som sitter i kroppen, som noe dypt internalisert. En av prestene kommenterer dette slik:

PREST: Det er jo veldig fint at vi får stadig nye oversettelser av Bibel og bibelske fortellinger og sånn, men... (pause). Man skal være forsiktig med å rote, eller å bytte det liturgiske språket for mye. Bønnespråket til folk, det har man fra vugge til grav, det. Så et menneske må slippe å lære tre *Fadervår* i livet sitt. Det tenker jeg.

Oppsummering

- Bruk av lysglobe og dåpslys har fått gjennomslag i Den norske kirke.
- Det gis i større grad enn før rom for individuell ritualisering i gudstjenesten.
- Menighetene synes å ha større bevissthet om liturgiens handlingsaspekt.
- Den nye oversettelsen av Herrens bønn har fått innpass i seks av ti menigheter.

4.4 NATTVERD

Av veiledningsmaterialet går det fram at gudstjenesten i Den norske kirke støtter seg på to bærende elementer, Ordets del og Bordets del. Med dette bidrar reformen til at nattverden løftes fram som en integrert del av søndagens hovedgudstjeneste. I hvilken grad er dette tilfelle i praksis?

55 prosent av menighetene følger praksisen som reformen legger opp til med nattverd som normalordning. Normalt er her forstått som «alltid» eller «ved to av tre gudstjenester». 14 prosent av menighetene feirer nattverd i halvparten av gudstjenestene, mens 20 prosent av menighetene feirer nattverd sjeldnere. 12 prosent av menighetene har ikke oppgitt tall for nattverdfrekvens.

Det er forskjeller mellom landsdelene: I Oslo har 94 prosent av menighetene normalt nattverd i hovedgudstjenesten. I Nord-Hålogaland er tallet 62 prosent, i Agder/Telemark 45 prosent, mens i Nidaros er tallet 39 prosent. I små menigheter oppgir 40 prosent av menighetene at de har fast nattverd. Det samme tallet for mellomstore menigheter er 54 prosent, mens i store menigheter ligger det på 75 prosent.

Med utgangspunkt i de lokale grunnordningene kan vi ikke avgjøre om antall nattverd-gudstjenester har økt, men fokusgruppeintervjuene indikerer at det er tilfellet. Flere av informantene forteller at dette er blant de mest konkrete endringene av reformen. «Vi har jo sett det i gudstjenesteordningen, det fremgår jo klart at det normale er at det skal være nattverd på søndagen ved hovedgudstjenesten, og det har vi akseptert», sier en av informantene i en menighet som har innført nattverd som fast ordning.

Gjennom fokusgruppeintervjuene går det samtidig fram at en del menigheter opplever økt nattverdfrekvens som problematisk. Dette handler dels om at man er redd for at gudstjeneste skal bli for lange, dels om at nattverden bidrar til å etablere «skiller i menigheten». Dette utfordrer særlig i mindre menigheter i distriktene. Flere informanter forteller at de bevisst har valgt å unngå for mange hovedgudstjenester med nattverd, uavhengig av hva veiledningsmaterialet legger opp til.

Andre forteller at de eksperimenterer med ulike former for praksiser for å motvirke denne typen tendenser («at noen føler seg på utstilling når man går til nattverd»). Noen steder kombinerer man nattverdfeiring med mulighet for lystenning, og mange menigheter eksperimenterer med ulike former for nattverdpraksis.

I den tidligere *Ordning for Høymessen* ble utdelingspraksis angitt på følgende måte: «De første nattverd-gjestene går fram og kneler» (Gudstjenestebok for Den norske kirke 1977:79). Det ble med dette gitt klare føringer på at kor og alterring var stedet for nattverd. Særkalk var praksis, selv om ordningen åpnet for bruk av fellesskalk. Med gudstjenestereformen er fleksibilitet blitt innført som et kjernebegrep, og vi ser konturene av en mer sammensatt praksis.

34 prosent av menighetene oppgir at de bruker særkalk som normalordning i hovedgudstjenesten. 18 prosent har intinksjon som normalordning (man dypner brødet i vinen), 33 prosent har en fleksibel variant (man varierer mellom ulike ordninger), mens 15 prosent ikke har oppgitt noe spesifikt om nattverdpraksis.

Flere av informantene kommenterer at den fysiske nattverdpraksisen preger hvordan nattverdhandlingen tolkes teologisk. Ved å feire nattverd i kirkeskipet antyder de at nattverden i

mindre grad framstår som et «premiebord». Den fysiske bruken av rommet gjør noe med forståelsen av ritualet, og i hvilken grad det oppleves åpent («Før i tida kunne det nok være sånn at noen følte seg på utstilling når de gikk til nattverd, ... de følte seg ikke gode nok til det, og så ble de sittende»).

Selv om det synes å være stor bevissthet om at nattverdbordet er åpent, understreker informantene samtidig at alterringen representerer noe viktig. De er reserverte til å bryte etablerte praksiser, som fratar menigheten følelsen av høytid og «møte med det hellige». Det å bevege seg gjennom skipet, opp kordøra og fram til høyaltert oppleves som en viktig del av ritualet, slik denne informanten gir uttrykk for:

PREST: Det er veldig klar melding fra forsamlingen at de skal fram og knele (...). Den forflytningen fra kirkeskipet og inn i koret, som interiøraktig er en sånn foreløpig himmel – det er katedralen, ikke sant – tydeliggjør hva nattverden er, bevegelsen inn i det himmelske måltidet.

Fredshilsen

De siste årene har bruk av fredshilsen blitt mer vanlig i Den norske kirke. Leddet finnes i to varianter (enkel og utvidet fredshilsen). Liturg og menighet kan hilse hverandre med ordene «Guds fred» (enkel fredshilsen), og liturg kan føye til: "La oss hilse hverandre med et tegn på fred". Man hilser på dem rundt seg med et håndtrykk, samtidig som man kan si «Guds fred» (utvidet fredshilsen).

Av materialet framgår det at 16 prosent av menighetene har valgt utvidet fredshilsen. 8 prosent av menighetene bruker utvidet fredshilsen av og til, mens flertallet nøyer seg kun med dialogen mellom prest og menighet eller reserverer seg helt mot dette leddet. Det er en tendens til at store menigheter velger ordningen med utvidet fredshilsen i større grad enn små. I små menigheter er det 11 prosent som har valgt utvidet fredshilsen, mens dette gjelder 24 prosent av store menigheter.

Variasjonene peker i retning av at selv om det er større åpenhet for liturgiske handlinger, har denne åpenheten en grense. Dette ser man blant annet når det kommer til bruk av fredshilsen. I norsk kontekst har man begrenset tradisjon for samhandling på tvers i kirkebenkene, noe arkitekturen med langkirkene kan ha bidratt til å forsterke. Samtidig ser vi regionale forskjeller. I Oslo har 27 prosent av menighetene valgt utvidet fredshilsen, og i Nord-Hålogaland har 21 prosent gjort det samme («Dette er den gamle læstadianerhilsenen», forteller en av informantene). I Agder/ Telemark og Nidaros er tallene henholdsvis 8 prosent og 18 prosent. Flere av informantene forteller også at de over tid har begynt å like ordningen med å hilse i benkene. De antyder at barn, unge og kirkefremmede synes å være mer fortrolige med ordningen enn den etablerte kjernemenigheten.

Oppsummering

- Nattverden har styrket sin stilling i den lokale gudstjenestefeiringen, men det er fortsatt mange hovedgudstjenester som ikke inkluderer nattverd.
- Gudstjenestens totale lengde utfordrer hvor ofte det skal være nattverd.
- Bevissthet om nattverden som en meningsskapende handling hvor ord og musikk, symboler, kropp og sanselighet, rom og bevegelse inngår i en større helhet, synes å være økende.
- Utdelingsformen varierer i langt større grad enn før.
- Menighetene har et ambivalent forhold til bruk av utvidet fredshilsen.

4.5 SENDELSE

Antallet valg knyttet til gudstjenestens avsluttende del er begrenset. Et av de merkbare alternativene er knyttet til hvorvidt menigheten skal stå eller sitter under siste salme. Tallene viser omtrent samme tendens som i Samlingsdelen. 53 prosent av menighetene står under utgangssalmen. Dette er 10 prosentpoeng lavere tall enn for inngangssalmen.

Kirkekaffe

Dette er et ledd som ikke inngår i ordo, men som like fullt vektlegges i fokusgruppeintervjuene (og i mange av de lokale grunnordningene). Flere informanter framhever betydningen av *kirkekaffe*. Det er særlig det relasjonelle aspektet knyttet til kirkekaffen som løftes fram. En av informantene i materialet sier det på denne måten.

LEK: Hvorfor kirkekaffe er viktig? Man får tid til å snakke med hverandre. Man får tid til å snakke om prekenen, hva man har opplevd i kirken, og om musikken, hva som skal skje til uka, ... bli kjent med hverandre. Og det er jo helt avgjørende, at vi vet hvem vi sitter foran og bak, og kan si «hei» og smile til hverandre, og være... menighet (...). Og prestene, de ansatte, blir kjent med menigheten. Kjempeviktig!

Det er interessant at kirkekaffen løftes fram på den måten der gjøres i materialet. I en del menigheter kan man få inntrykk av at arbeidet med relasjoner har representert en viktig del av fornyelsesarbeidet.

5 LITURGISK MUSIKK: DET KREVENDE VALGET

Utprøving av ny liturgisk musikk framstår som noe av det mest krevende ved reformen. Mange menigheter har valgt å utsette valget, og 1977-musikken framstår med dette som «vinneren». Informantene signaliserer at problemet særlig er knyttet til omfanget av stoff. En gjennomgang av materialet viser at det samlet for eksempel opereres med ca. 30 kyrie-varianter i de kartlagte menighetene (en del av menighetene har valgt lokale komponister som ikke er representert i det offisielle materialet).

Kyrie

56 prosent av menighetene bruker den tradisjonelle musikken (1977) til kyrie-leddet («Bønnerop»). Informantene grunngir dette på ulikt vis. For noen handler det om ressurser. Menigheten har ikke kirkemusiker som har hatt tid eller kapasitet til å sette seg inn i det nye materialet. For andre handler det om et ønske om ikke å introdusere for mye endring i menigheten («vi tar et steg om gangen»). Andre er bekymret for at ny musikk vil bidra til fremmedgjøring av menigheten, og i praksis undergrave muligheten for involvering.

Kartleggingen viser at i 17 prosent er i utprøvningsmodus i forhold til kyrieleddet. Blant de menighetene som har valgt nytt kyrie er det Tore Aas som skiller seg ut. 9 prosent av menighetene har valgt hans musikk til bønneropet. For øvrig er det ikke noen tydelige vinnere. Et unntak er Halfdan Nedrejord, som med sitt kyrie er valgt av 14 prosent av menighetene i Nord-Hålogaland (men bare 2 prosent av menighetene totalt). En rekke kyrie-melodier er kun valgt av en eller et fåtall menigheter.

I Oslo oppgir 45 prosent av menighetene at de er i en utprøvningsfase. Det tilsvarende tallet for Agder/Telemark (16 prosent), Nidaros (9 prosent) og Nord-Hålogaland (5 prosent) er lavere. Oslo framstår som det bispedømmet der interessen for å teste ny liturgisk musikk er størst. Størrelsen på menigheten synes også å ha noe å si for hvordan man forholder seg til nytt musikalsk materialet. Større menigheter velger i større grad enn små å prøve ut nye kyrieledd.

Gloria

Den samme tendensen ser vi på gloria («Lovsang»). Det kjente (1977-musikken) framstår som vinneren. 59 prosent av menighetene oppgir at de bruker den tradisjonelle musikken på glorialeddet, mens 17 prosent av menighetene oppgir at de er i utprøvningsmodus. Blant de menighetene som har valgt ny gloria er det Tore Aas som skiller seg ut. 7 prosent av menighetene har valgt hans gloria-musikk. 4 prosent har valgt Taize, mens 2 prosent har valgt Peter Sandwall. Det er registrert i underkant av 30 gloria-varianter i materialet, inkludert en rekke lokale komponister.

Når man analyserer ut fra sjanger, ser man at dersom en menighet sikter seg mot et klassisk uttrykk, velger de fleste musikken fra 1977. Bare 3 prosent av menighetene som har innført ny gloria-musikk har valgt komponister fra nye «klassiske serier», slik de presenteres i Liturgisk musikk for Den norske kirke. Til sammenligning har 11 prosent valgt «rytmiske serier». Dette peker i retning av at menigheter som velger nytt, primært velger noe som representerer et brudd, et tydelig musikalsk

alternativ. Enkelte menigheter, som står i en mer evangelikal og/eller karismatisk tradisjon, har valgt å utvide lovsangledet, slik at dette utgjør en større del av gudstjenesten.

Menighetssvar - forbønn

For menighetssvarene ser vi større tendens til nyorientering enn på de to foregående leddene. Selv om 50 prosent av menighetene oppgir at de bruker det tradisjonelle forbønnsvaret («Herre hør vår bønn»), oppgir 23 prosent at de er i utprøvningsmodus. Blant de menighetene som har valgt ny musikk er det Iver Kleive som peker seg ut. Kartleggingen viser at 7 prosent av menighetene har valgt Kleive. 6 prosent har valgt Taize, mens 3 prosent har valgt Peter Sandwall. Utover dette er valgene jevnt fordelt mellom en rekke alternativer.

Oslo framstår som det bispedømmet der interessen for å prøve nye forbønnsvar er størst. Her oppgir 43 prosent av menighetene at de er i en utprøvningsfase. I de øvrige bispedømmene ligger tallet på 15-20 prosent. Forbønnleddet framstår som det sted der mindre menigheter prøver ut nytt musikalsk materiale (i den grad de gjør det). Blant små menigheter oppgir 18 prosent at de tester ut nytt materiale (mens 56 prosent oppgir at de bruker 1977-musikken). Av de store menighetene er det 33 prosent som oppgir at de tester ut nye bønnesvar (mens 46 prosent bruker 77-musikken til forbønnleddet).

Nattverd

Menighetene er mer restriktive når det kommer til utprøving av ny nattverdmusikk: 72 prosent av menighetene har valgt 1977-musikken til Sanctus. Bare 12 prosent oppgir at de prøver ut nye melodier til dette leddet. Blant de menighetene som har valgt ny musikk til Sanctus er det Peter Sandwall som skiller seg ut (4 prosent). Dernext kommer Prince (2 prosent).

Menighetene i Oslo skiller seg ut. 42 prosent av menighetene i hovedstaden oppgir at de er i en utprøvningsfase når det gjelder ny musikk til Sanctus-leddet («Hellig»). Ingen av de andre bispedømmene kommer over 10 prosent. Tilsvarende tall gjelder for Agnus Dei («Du Guds lam»). 72 prosent av menighetene har valgt 1977-musikken. 12 prosent oppgir at de er i utprøvningsmodus. Blant de menighetene som har valgt ny musikk til Agnus Dei er det Tore Aas (3 prosent) og Peter Sandwall (2 prosent) som skiller seg ut.

Generelt kan man si at nattverdmusikken i liten grad endres eller eksperimenteres med. De menighetene som har valgt musikk eller er i en utprøvningsfase, har gjort dette i tilknytning til kyrie og gloria, eventuelt i forbindelse med menighetens forbønnsvar. Det er skepsis til å bytte ut hele serier.

Liturgisk musikk og lokal prosess

Gjennom fokusgruppeintervjuene går det fram at menighetene har forholdt seg ulikt til det musikalske materialet. I noen menigheter la man permen med liturgisk musikk raskt til side («den veide 4 kilo»). Andre har tatt omfattende valg på kort tid («vi brukte ei helg, og har valgt fire forskjellige serier»), mens andre forteller at de investerte mye i prosessen uten at de endte opp med å gjøre endringer.

ORGANIST: Vi hadde en gjennomgang av alle de 19 nye (seriene) med kirkekoret. Vi brukte et halvår spredt utover. Vi brukte kirkekoret til høringsgruppe (...). Jeg laget en liste med en del kriterier, så spilte

og sang vi gjennom liturgi for liturgi, spredt utover, og fikk tilbakemeldinger. Og så endte vi opp med fire liturgier til slutt ut fra de kriteriene jeg satt opp og de tilbakemeldinger jeg fikk fra koret (...). Så var det planen at vi skulle teste ut det med nye liturgier en måned av gangen. Men så skulle vi bytte orgel, så var det konfirmasjon, så var det påske og festtid... så det strandet. Det funket ikke.

Prosessene synes å være preget av den lokale ressursituasjonen, særlig på musikersiden. Men også blant ressurssterke menigheter er det flere som uttrykker at dette var «en større prosess enn vi skjønnte omfanget av». Enkelte informanter antyder at reformen har «favorisert» de ressurssterke menighetene. «De som ikke har store kor føler seg enda dårligere enn de følte seg fra før av», sier en av kirkemusikerne. Han mener det under reformprosessen vokste fram en forventning om at man «burde» sette seg inn i det musikalske materialet. Blant de leke signaliseres det har vært krevende å forholde seg til ny liturgisk musikk, noe dette sitatet illustrerer:

LEK: Jeg har mandat til å si fra mange at det har vært fryktelig tungt. Og det har vært folk med helt forskjellig bakgrunn, som har opplevd det veldig tungt. Noen har glidd ut til Normisjon. Noen har gått til andre menigheter, og det må jeg si at jeg også har gjort selv mye. For jeg opplevde å sitte og være helt fremmedgjort, og nesten på gråten av og til (kremting). Og så får man høre at det er bare å være positiv og så må man lese noter og så videre. Men de mest positive og de mest notekyndige synes det har vært vanskelig de også... (pause).

Flere informanter framhever at når den liturgiske musikken blir så forskjellig fra menighet til menighet, føler de seg «fremmedgjort». I tillegg blir vikarsituasjonen krevende. En av informantene, en erfaren kantor, sier han kvier seg for å være vikar i en menighet som bruker en liturgisk musikk han ikke behersker. Det trekkes fram at dette også kan være et problem når man trenger vikarprest (en del pensjonerte prester kvier seg for å vikariere som følge av den reformen).

Det finnes samtidig supplerende stemmer i det kvalitative materialet. Noen menigheter framstår som «svært fornøyde» med de valg de har gjort. Dette gjelder blant annet flere menigheter hvor man har valgt musikken til en lokal musiker. Flere informanter påpeker det gode med at man kan variere den liturgiske musikken ut fra hensyn til ulike målgrupper («inkludert de unge»).

Med dette tematiseres et sentralt spenningsfelt. Flere mener reformen har bidratt til å undergrave en felles ramme, som gjør at gudstjenesten ikke lenger framstår som gjenkjennelig fra menighet til menighet. En av informantene stiller spørsmål ved i hvilken grad menighetene har hatt kapasitet og dømmekraft til å gjøre de valg reformen legger opp til og mener at sentrale kirkelige myndigheter burde tatt flere valg på vegne av fellesskapet. Andre mener at reformen har bidratt til at man har fått tematisert gudstjenestens plass i lokalmenigheten, og at det har vært en av reformens store fortjenester.

Når det kommer til valg av musikk og veien videre, mener flere av informantene at Den norske kirke bør skjelne mellom normalserier og valgserier, slik det også foreslås i forordet til permen med liturgisk musikk. Dette vil kunne bidra til større grad av gjenkjennelse, samtidig som det fortsatt må gis rom for musikalsk stedegengjøring, slik at de menighetene som har valgt ny musikk ikke tvinges til retrett. «Jeg tror det er viktig at man gjør et valg», sier en av prestene, «og at det er profesjonelle folk som gjør et valg for kirken». Han mener alt tyder på at kunnskapen hos den enkelte nordmann eller medlem av Den norske kirke blir mindre og mindre. «Vi kan færre salmer. Vi kan færre bønner, mindre liturgi. Og da å sitte på den karusellen her med å gjennomløpe 19 varianter, og

stedegengjøring og alt mulig... Det tror jeg er et folkekirkelig dårlig prosjekt. Et veldig dårlig prosjekt».

6 ENDRINGSORIENTERING OG MENIGHETSTYPER

Hvilke faktorer i menighetens kontekst som betyr mye eller lite for utformingen av de kirkelige tiltak og uttrykk, er et spørsmål det er vanskelig å komme til bunns i. Dette henger sammen med at faktorenes viktighet varierer etter hvilke kirkelige tiltak det er snakk om. Den pågående gudstjenestereformen har, sammen med andre kirkelige reformer, gitt oss nytt og spennende materiale å forske på, som gjør det nødvendig å diskutere forholdet mellom kirkelige tiltak og strukturell og kulturell kontekst på nytt.

De fire bispedømmene som er valgt ut i forbindelse med studien av implementering av gudstjenestereformen har alle sine særtrekk og fremstår langt på vei som kontrast-regioner i kirkelig sammenheng. Hensikten med å ta for oss de fire bispedømmene er at de sett i sammenheng gir et bilde av situasjonen på landsplan. Videre danner de fire bispedømmene et godt utgangspunkt for sammenlikning av ulike kultur-regioner. Agder er i denne sammenheng den sterkeste representanten for vekkelseskristendommen, mens folkekirkeligheten står særlig sterkt i Nidaros. Oslo bispedømme representerer både den religiøse pluralismen og sekulariseringen. Nord-Hålogaland har en sterk folkekirkelighet, men er også preget av religiøse minoriteter (bl.a. læstadianisme). Registerdata bidrar til å tegne et bilde av regioner med hvert sine særtrekk.

Vi har hentet inn registerdata fra Menighetens årsstatistikk 2012 og Dnks medlemsregister. På bakgrunn av dette kan vi tegne et bilde av kirkelige regioner med hver sine særtrekk. Den kirkelige årsstatistikken og medlemsregisteret inneholder data på menighetsnivå som det er interessant å inkludere i analysen. Data fra disse kildene kobles sammen med filen som omhandler liturgi.⁸

Tabell 1 Kirkelige mål etter bispedømmer

	Oslo	Nidaros	Agder m/Telemark	Nord- Hålogaland	Alle BD
Døpte av fødte	34 %	74 %	70 %	75 %	64 %
Konfirmerte av 15-åring	39 %	73 %	62 %	69 %	66 %
Konfirmerte av medlemmer/tilhørige 15 år	80 %	91 %	91 %	98 %	83 %
Gj.snittlig antall delt. på hovedgudstjeneste	112	92	105	74	98
Gj.snittlig antall nattverdgjester ved n.gudstj.	52	30	56	24	41
Antall gudst.tj pr. medlem	1.0	1.1	1.7	1.2	1.2
Andel Dnk-medlemmer av befolkning	59 %	83 %	75 %	83 %	76 %
Andel menigheter med under 1000 medl.	2 %	37 %	38 %	35 %	28 %
Andel kirkehus bygd etter 1950	48 %	10 %	13 %	52 %	21 %

Kilde: Menighetenes årsstatistikk og Dnks medlemsregister (2012).

Tabell 1 illustrerer hvordan de fire bispedømmene avviker fra hverandre på en rekke mål for kirkelig aktivitet og deltakelse. Oslo skiller seg ut ved lavt medlemstall. Nidaros og Nord-Hålogaland har høyest medlemstall og oppslutning om de kirkelige overgangsritualene, mens de høyeste nattverdshallene og den høyeste deltakelsen målt per medlem finner vi i Agder. Tabellen viser at alle

⁸ Ni sokn forsvinner ut i denne prosessen fordi de ikke er registrert i årsstatistikken for 2012. Det dreier seg om Søndeled sokn i Agder bispedømme, Harran, Jøssund, Malm, Namdalseid og Nes i Nidaros, samt tre sokn i Nord-Hålogaland (Kokelv, Malangen og Svalbard).

bispedømmene har sine særtrekk. Denne typen mål kan kobles sammen med mål på liturgisk endring, for å fange opp sammenhenger og mulige forklaringer på endringsvilje.

Samlemål på endringsvillighet

På bakgrunn av det innsendte materialet har vi valgt ut 11 variabler/spørsmål som det er aktuelt å inkludere i et samlemål på endringsorientering i menighetene. De 11 faktorene er valgt ut fordi de representerer nye former og uttrykk i gudstjenestelivet i forhold til den tidligere gudstjenesteordningen, selv om noen av disse har vært i bruk i en del menigheter over lengre tid. De er alle knyttet til grunnlagsmaterialet for gudstjenestereformen.⁹ En statistisk test av reliabilitet viser at de 11 variablene er innbyrdes korrelert og utgjør en underliggende dimensjon i materialet.¹⁰ De tekniske kravene til hvordan man lager slike samlemål gjør at vi ikke står fritt til å velge hvilke elementer som tas med og hvilke som utelates. Ved å trekke inn så mange som elleve av elementene det er rapportert på i indekskonstruksjonen er det sannsynliggjort at vi fanger opp en hovedtendens i materialet.

Følgende ni variabler slås sammen til en additiv indeks som måler grad av liturgisk endring:

- Bruk av inngangsprosesjon
- Stående salmesang ved inngang
- Syndsbekjennelsen flyttet
- Dåpsforeldre involveres
- Bruk av evangelieprosesjon
- Bruk av lokal forbønn
- Bruk av ny Herrens bønn
- Utvidet fredshilsen
- Lystenning i globe
- Intinksjon ved nattverd
- Stående salmesang ved utgang

De 11 variablene kodes til variabler med tre verdier. Verdien 2 angir fast bruk av elementet, 1 angir at det nye elementet benyttes sporadisk, mens 0 angir at det ikke er innført. Den additive indeksen får dermed verdier fra 0 til 20, ut fra hvor mange nye tiltak som er innført. Indeksen kalt "endringsvilje" er positivt korrelert med antall grunnordninger som er valgt. Menigheter som viser stor endringsvilje har en tendens til å sende inn flere grunnordninger. Dette understreker at den konstruerte indeksen fungerer som et mål nettopp på vilje til endring. De øvrige faktorene eller spørsmålene som inngår i materialet sammenfaller ikke alltid med de valgte. For eksempel er spørsmål knyttet til valg av liturgisk musikk bevisst holdt utenfor. Dette utgjør i seg selv en kompleks endring som vil bli analysert i andre sammenhenger.

Til tross for at det er en innbyrdes sammenheng mellom de 11 utvalgte endringstiltakene, er det klar forskjell på hvor mange menigheter som har gjennomført hvert av dem. Andelen som har innført tiltaket varierer fra 10 prosent for lokal forbønn, til 70 prosent som rapporterer om aktiv bruk av

⁹ Vi har også måttet ta hensyn til hvilke elementer ved gudstjenesten som er best rapportert og som har lavt frafall av svar.

¹⁰ En reliabilitetstest indikerer at de ni variablene henger sammen på en måte som gjør at de kan slås sammen til en additiv indeks. Reliabilitetsmålet Cronbachs alpha er .60, noe som er et akseptabelt nivå.

lysglobe. Med utgangspunkt i samleindeksen finner vi at menigheter i Oslo bispedømme samlet sett har gjennomført flest liturgiske endringer, fulgt av menigheter i Nidaros og Agder. Nord-Hålogaland har gjennomført færrest endringer. Variasjonen, uttrykt ved standard-avvik, er størst i Nord-Hålogaland. Det er altså her vi finner størst variasjon mellom menigheter som holder på det gamle og menigheter som satser på liturgisk fornyelse.

Tabell 2 Endringstiltak med utgangspunkt i samleindeks

	Minimum endringstiltak	Maksimum endringstiltak	Gjennomsnitt endringstiltak	Standard avvik	Antall menigheter
Oslo	5	20	12.7	3.13	67
Nidaros	4	18	11.0	3.05	131
Agder	3	18	11.4	3.06	133
N-Hålogaland	0	17	10.3	3.68	63
Hele utvalget	0	20	12.3	3.48	394

Kilde: Gudstjenestereform-undersøkelsen 2012.

Kultur eller ressurser som forklaring på endringsvilje?

Ved å koble data fra reform-undersøkelsen sammen med data fra årsstatistikken og medlemsregisteret får vi mulighet til å se endringsvilje i relasjon til en rekke forhold knyttet til menigheten og dens omgivelser. Vi er opptatt av hvilke faktorer som kan kaste lys over de liturgiske endringene. Gjenspeiles tradisjonelle kirkelige skillelinjer i datamaterialet knyttet til valg av nye liturgiske elementer i hovedgudstjenesten? Samsvarer grad av endringsvilje med skillet mellom områder preget av vekkelseskristendom og folkekirkelighet? Spiller grad av urbanisering inn? Er forklaringsfaktorer knyttet til kultur eller ressurser viktigst?

For lettere å se sammenhengen mellom kontekstuelle faktorer og mål på endringsorientering deles samlemålet vårt opp i tre kategorier, som hver omfatter omtrent en tredel av menighetene. Disse kalles "lav grad av endring", "middels grad av endring" og "høy grad av endring". På denne måten blir det enklere å lese ut av tabellene hvilke faktorer som er relatert til endringsvilje og hvilke som ikke er det. Det første vi skal se på er forholdet mellom endringsvilje og geografi-relaterte faktorer. I vår analyse omfatter dette region, størrelse på menighet/sokn, kommunetype, samt alder på kirkebygg.

Tabell 3 Endringsorientering etter geografi-relaterte faktorer

	Lav grad av endring	Middels grad av endring	Høy grad av endring	Samlet fire bispedømmer
Oslo BD	6 %	11 %	32 %	17 %
Nidaros	24 %	40 %	35 %	33 %
Agder/Telemark	42 %	35 %	25 %	34 %
Nord-Hålogaland	28 %	14 %	8 %	16 %
Kirkehus bygd etter 1950	20 %	23 %	29 %	24 %
Del av bykommune	42 %	38 %	41 %	40 %
Små menigheter (Under 1000 medl.)	42 %	36 %	17 %	31 %
Store menigheter (Over 5000 medl.)	11 %	16 %	44 %	25 %
Antall menigheter	118	136	140	394

Kilde: Gudstjenestereform-undersøkelse, årsstatistikk og medlemsregister.

I Tabell 3 ser vi nærmere på forholdet mellom endringsorientering på den ene siden og bispedømme, (hoved-) kirkens byggeår, kommunetype og medlemstall, på den andre.¹¹ Kolonnen helt til høyre sier noe om hvordan de ulike kontekstuelle faktorene fordeler seg i totalmaterialet. Det er denne kolonnen vi sammenlikner de tre andre kolonnene med. De tre første kolonnene angir fordelingen i de tre gruppene av menigheter, som har gjennomført få, noen eller mange endringer. Ved å sammenlikne kolonnene får en et bilde av om de inkluderte variablene har betydning for endringsvilje eller ikke. Når for eksempel gruppen av sterkt endringsorienterte menigheter inneholder 32 prosent Oslo-menigheter, mens Oslo-menigheter bare utgjør 6 prosent av gruppen med få endringer, tyder det på at region/bispedømme er en variabel som har betydning. Det ser ut til at geografiske faktorer spiller inn på grad av endringsorientering. Menigheter fra Oslo og i noen grad Nidaros er overrepresentert blant de 140 menighetene som har gjennomført store endringer, mens menigheter fra Agder og Nord-Hålogaland er underrepresentert i denne gruppen. Det er noen flere arbeidskirker blant menighetene med høy grad av endringsorientering enn blant de med mindre endring. Det kan se ut til at arbeidskirkemenighetene er noe mer endringsorienterte enn andre menigheter, i tråd med det man ville forventet ut fra teori.¹²

Det er ikke flere by-menigheter i gruppen som har gjennomført store endringer i liturgien, enn det er i gruppen som har foretatt få endringer. Antall kirkemedlemmer i soknet ser derimot ut til å spille en vesentlig rolle. Blant de mest endringsorienterte menighetene har rundt 45 prosent flere enn 5000 medlemmer. Andelen store menigheter er klart lavere i gruppen som har gjort få endringer. Dette kan tyde på at ressursituasjonen i stab og menighet for øvrig har innvirkning på muligheten for å gjøre endringer. Blant de geografi-relaterte faktorene er det region/bispedømme og medlemstall som har tydeligst utslag. Senere skal vi gjennomføre en samlet analyse som viser hvilke enkeltfaktorer som har mest å si.

¹¹ Vi er interessert i å fange inn arbeidskirkene spesielt. Fra krigen og fram til for noen få år siden ble nye kirker bygd som funksjonelle arbeidskirker. I de siste årene er det også bygd katedraler (for eksempel Geilo, Alta, Søm, Mortensrud). Men den siste kategorien er svært liten.

¹² Vi må ta forbehold om at vi kun har data om kirkens byggeår og ikke selve utformingen av kirken.

Gudstjeneste-profil

Det kan være interessant å se nærmere på gudstjenesteprofilen i menigheter med lav og høy grad av endringsorientering. I undersøkelsen er vi opptatt av endringer i hovedgudstjenestene på søn- og helligdager. Disse gudstjenestene utgjør i alle bispedømmer hovedtyngden av gudstjenestene. Det er likevel forskjell på bispedømmene, spesielt mellom Oslo og Agder. I Oslo utgjør gudstjenester *utenom* søn- og helligdag 36 prosent av alle gudstjenester, mens det i Agder dreier seg om 19 prosent av gudstjenestene. I Nidaros og Nord-Hålogaland utgjør slike gudstjenester omkring 30 prosent. Det kan bety at man i Agder bispedømme er opptatt av at det skal avholdes gudstjeneste i flest mulig kirkebygg hver søndag. Det er imidlertid også et tegn på at Oslo har et befolkningsgrunnlag som gjør det mulig å avholde flere typer gudstjenester, slik som for eksempel konsert-gudstjenester på kveldstid.

Gudstjenestereformen legger opp til at hovedgudstjenesten skal ha nattverd. Om dette faktisk er tilfellet kan vi få en pekepinn om ved å se på antall gudstjenester med nattverd i forhold til totalt antall gudstjenester søn- og helligdag. Andelen nattverd-gudstjenester er klart høyest i Oslo og lavest i Agder og i Nidaros, mens Nord-Hålogaland plasserer seg i en mellomposisjon. Nattverd synes ikke å være en fast del av hovedgudstjenesten verken i Agder eller i Nidaros. Bakgrunnen kan være en holdning om at hyppighet av nattverd kan bidra til å forsterke skiller mellom ulike grupper i menigheten. Denne typen spenning har vært tematisert i begge bispedømmene, men på noe ulik måte. I Oslo bispedømme synes denne utfordringen å være lite aktuell. Oslo er bispedømmet med høyest andel nattverd-gudstjenester og høyest andel nattverddeltakere sett i forhold til tallet på gudstjenestedeltakere søn- og helligdag.

Familiegudstjenester fanger opp den største andelen gudstjenestedeltakere i Agder, mens gudstjenester for skolebarn relativt sett er viktigst i Oslo. Både i Nidaros og Nord-Hålogaland står konfirmasjonsgudstjenestene for den største andelen. De øvrige gudstjenestetypene har omtrent samme posisjon i de fire bispedømmene. Bildet stemmer med det vi tidligere har nevnt om Agder og Nidaros som kontrast-regioner. Oslo skiller seg fra de øvrige ved at både familie- og konfirmasjonsgudstjenester samlet utgjør en begrenset del av besøket. Bidrar så mål knyttet til gudstjeneste-struktur til å forklare graden av liturgisk endring?

Tabell 4 Endringsorientering etter geografi-relaterte faktorer

	Lav grad av endring	Middels grad av endring	Høy grad av endring	Samlet fire bispedømmer
Hovedgudstjenester som andel av alle gudstjenester	65 %	72 %	76 %	71 %
Hovedgudstjenestens andel av alle deltakere	75 %	78 %	79 %	77 %
Antall deltakere i gjennomsnitt ved hovedgudstjenester	104	95	96	98
Antall nattverdgjester i gjennomsnitt	46	42	42	43
Nattverdgjester som andel av gjennomsnittlig antall gudstjenestedeltakere	45 %	44 %	43 %	44 %
Familiegudstjenestenes andel av samlet deltakelse	11 %	15 %	15 %	14 %
Konfirmasjonsgudstjenestenes andel av samlet deltakelse	13 %	13 %	12 %	13 %
Antall menigheter	118	136	140	394

Kilde: Gudstjenestereform-undersøkelse, årsstatistikk og medlemsregister.

Det viser seg å være relativt liten forskjell på gudstjenesteprofilen til de tre gruppene av menigheter. Blant de mest endringsorienterte menighetene utgjør hovedgudstjenesten på søndag formiddag en større andel av det samlede gudstjenestetilbudet, enn de gjør i menigheter med lavere grad av endring. Dette gjenspeiles i noen grad i andelen kirkebesøk som knytter seg til hovedgudstjenesten. Når det gjelder frammøtet ved gudstjenester og antall nattverdgjester er det en viss forskjell mellom de tre gruppene. Det er en tendens til at nattverden fanger opp en noe lavere andel av gudstjenestedeltakerne i de endringsorienterte menighetene. I disse menighetene er gjennomsnittlig antall nattverdgjester 42 mot 46 i de minst endringsorienterte menighetene. I og med at en del av de liturgiske endringene nettopp knytter seg til nattverden, kunne man tenkt seg et motsatt resultat. Men som vi har vært inne på, kan nattverdgang også betraktes som en indikator på menighetskjernens relative styrke. I et slikt perspektiv gir det mening at endringsorienterte menigheter har noe lavere nattverdtagelse enn de øvrige. Familiegudstjenestenes andel av det samlede besøkstallet er noe høyere i de meget endringsorienterte enn i lite endringsorienterte menighetene. En svak motsatt tendens gjør seg gjeldende når vi ser på konfirmasjonsgudstjenestenes andel av det totale kirkebesøket.

Menighetens størrelse, målt som antall kirkemedlemmer i soknet, er en av de faktorene som så langt har slått tydeligst ut når det gjelder endring på liturgifeltet. Spørsmålet er hvilke aspekter ved menighetenes størrelse som er utslagsgivende. En kan tenke seg at størrelse går sammen med kulturelle aspekter. Men størrelse har også noe å gjøre med ressurser, i form av økonomi og personell. Menigheter med mange kirke-medlemmer vil som regel også ha en stor stab av ansatte. Det at mange stillingstyper er representert i staben betyr ikke nødvendigvis at det blir enkelt å enes om forslag til ny liturgi. Samtidig kan slike menigheter ha de nødvendige ressurser som gjør det mulig å sette slike forslag ut i livet.

Skjematisk kan en tenke seg følgende skjema for analyse av menighetenes ressursituasjon:

	Liten enhet	Stor enhet
God tilgang på ressurser	Menighet A.	Menighet B.
Svak tilgang på ressurser	Menighet C.	Menighet D.

Betydningen av tilgang på ressurser og vilje til å foreta liturgiske endringer vil i noen grad kunne belyses ved hjelp av kvantitative data. Men her vil kvalitative intervjuer i store og små menigheter i de fire bispedømmene utgjøre et viktig supplement.

Gudstjenestereformen skaper behov for flere frivillige medarbeidere. Det er ikke uten videre gitt at tilgangen til frivillige er bedre i store enn i små menigheter, målt etter medlemstall. Nærhet og følelse av tilhørighet er en forutsetning for frivillig engasjement. Små menigheter kan ha det fortrinn at ansatte og medlemmer ofte kjenner til hverandre. Datamaterialet inneholder relativt få variabler som sier oss noe om tilgangen til ulike typer av ressurser. Verken antall stillinger, årsverk eller økonomisk slagkraft, inngår som en del av materialet. En vurdering av ressursituasjonens betydning for endringsviljen må vurderes på bakgrunn av opplysninger om tilgang på frivillige medarbeidere og egeninnsamlede midler.

Tabell 5 Endringsorientering etter ressurs-relaterte faktorer

	Lav grad av endring	Middels grad av endring	Høy grad av endring	Samlet fire bispedømmer
Antall frivillige ved gudstjenester	26 pers.	26 pers.	34 pers.	29 pers.
Antall frivillige ved komite- og utvalgsarbeid	19 pers.	16 pers.	19 pers.	18 pers.
Antall frivillige menighetsråd (2013)	8 pers.	8 pers.	9 pers.	8 pers.
Antall frivillige totalt (2013)	62 pers.	72 pers.	94 pers.	77 pers.
Offer pr. medlem	35 kr.	40 kr.	36 kr.	37 kr.
Offer til egen virksomhet pr. medlem	17 kr.	18 kr.	17 kr.	17 kr.
Beløp givertjeneste pr. medlem	14 kr.	22 kr.	18 kr.	18 kr.
Antall menigheter	118	136	140	394

Kilde: Gudstjenestereform-undersøkelse, årsstatistikk og medlemsregister.

Som nevnt er det ikke gitt at de tilgjengelige data gir et dekkende bilde av ressursituasjonen i menighetene. Likevel finner vi flere utslag som peker i den retning vi på forhånd forventet. De menigheter som har gjennomført store endringer i gudstjenesten har gjennomgående tilgang på mange frivillige. Dette er spesielt tydelig når det gjelder frivillige i gudstjenestearbeidet og det samlede tallet på frivillige. To av faktorene er hentet inn fra årsstatistikken for 2013, da man for første gang spurte om antall frivillige totalt sett og knyttet til menighetsrådet. Det er interessant å merke seg at de endringsvillige menighetene ser ut til å ha bedre tilgang på frivillige enn de endringsvegrende menighetene. Dette indikerer at ressurser spiller en rolle, i tillegg til kultur. Variablene som dreier seg om innsamlede midler gir i liten grad utslag slik vi hadde forventet. Menigheter som har gjennomført få endringer samler inn omtrent like mye per medlem som større og mer endringsvillige menigheter. Mål knyttet til givertjenesten gir derimot et svakt utslag i forventet retning. De tilgjengelige økonomi-målene gir imidlertid ikke et dekkende bilde av den økonomiske situasjonen menigheten befinner seg i.

Forholdet til trosopplæringen

Trosopplæringen er en annen kirkelig reform som har pågått parallelt med gudstjenestereformen. Er det mulig å se noen forbindelse mellom de to reformene? Er det slik at menigheter som har kommet langt når det gjelder å iverksette trosopplæringsreformen også er åpne for å reformere gudstjenesten? I den sentrale kirkelige planen for trosopplæring er det et mål å styrke menighetens generelle gudstjenesteliv. Man kan tenke seg at menigheter som allerede har igangsatt endringer i tilknytning til trosopplæringsreformen, også er villige til å ta fornyelsesarbeidet et skritt videre. Motsatt kan man tenke seg at menigheter som har brukt mye krefter på å gjennomføre trosopplæringstiltak har opparbeidet seg en viss motstand mot nye reformer som berører stab og menighet.

Tabell 6 Endringsorientering etter oppslutning om trosopplæringstiltak i målgruppen

	Lav grad av endring	Middels grad av endring	Høy grad av endring	Samlet fire bispedømmer
Oppslutning om 4 års-bok	52 %	57 %	55 %	55 %
Oppslutning om Tårnagenthelg	19 %	23 %	22 %	21 %
Oppslutning om Lys våken	22 %	28 %	27 %	26 %
Oppslutning om konfirmasjon	88 %	86 %	85 %	87 %
Antall menigheter	118	136	140	394

Kilde: Gudstjenestereform-undersøkelse, årsstatistikk og medlemsregister.

Tabell 6 viser oppslutningen om trosopplæringstiltak i de tre menighetstypene. Oppslutning er andelen barn som fanges opp i den aktuelle målgruppen. Noe av grunnen til at de nye tiltakene Tårnagenthelg og Lys Våken fanger opp færre enn fireårsbok og konfirmasjon, er at de (pr. 2012) bare tilbys i et utvalg av menighetene. Bare to av de aktuelle tiltakene gir klare utslag i tabellen. Konfirmasjonen står noe sterkere i menigheter som har gjennomført få endringstiltak enn i menigheter med store endringer. Dette kan ha sammenheng med at konfirmasjon er et etablert overgangsrite som har sterkest fotfeste i tradisjonelt folkekirkelige områder. Vi har tidligere antydnet at typisk folkekirkelige menigheter kan ha motforestillinger mot å innføre raske og dyptgripende endringer i gudstjenesten. Det er interessant å merke seg at oppslutningen om trosopplæringstiltaket Lys Våken er noe høyere i endringsvillige menigheter. Nye trosopplæringstiltak har vist seg å nå ut til andre grupper av barn og unge enn tradisjonelt kirkelige barnearbeid. Det innebærer for eksempel at tiltakene slår omtrent like godt an i urbane som i rurale strøk (Botvar m.fl. 2013). Det er i stor grad de samme urbane menighetene som gjennomført flest endringer i gudstjenesten.

Samlet analyse av endringsorientering og valg av ny musikk

Analysen så langt har vist at både faktorer knyttet til struktur, kultur og ressurser bidrar til å forklare grad av liturgisk endring. I denne delen skal vi gjennomføre en samlet statistisk analyse av et sett av faktorer for å se hvilke som har størst gjennomslag når vi tar hensyn til andre mulige forklaringsfaktorer. I en regresjonsanalyse finner vi den direkte sammenhengen mellom hver av forklaringsfaktorene og endringsorientering når vi tar hensyn til innvirkning fra de øvrige faktorene. På den måten kan vi komme nærmere en avklaring av hva som utgjør betingelser og drivkreftene i det pågående endringsarbeidet.

Tabell 7 Regresjonsanalyse med endringsorientering som analysevariabel

	Beta ¹³	Sign.
Tilhører Oslo bispedømme	.21	.001
Hovedkirke bygget etter 1950	-.08	n.s.
Antall medlemmer i soknet	.30	.001
Tilhører bykommune	.03	n.s.
Nattverdgjester som andel av gudstjenestedeltakere i gj.snitt	-.15	.01
Konfirmasjonsgudstjenestenes andel av gudstjenestedeltakere	-.10	.05
Oppslutning om Lys våken	.01	n.s.
Antall frivillige tilknyttet gudstjenesten	.13	.01
Forklart varians (r2)	.20	

Kilde: Gudstjenestereform-undersøkelse, årsstatistikk og medlemsregister. N.s.= not significant

På bakgrunn av tidligere gjennomførte analyser har vi valgt ut åtte forklaringsfaktorer som inkluderes i den multivariate analysen. Analysevariabelen, som forklaringsfaktorene ses i forhold til, er som før indeksen «endringsorientering» (verdier 0 – 20). Noen av variablene i modellen er tatt med fordi de er av spesiell teoretisk interesse (region, by/land, kirkens byggeår). Andre er valgt fordi de har vist seg interessante i tidligere, bivariate analyser i denne rapporten (frivillige medarbeidere, andel nattverdgjester, oppslutning om Lys Våken). Samlet sett forklarer de åtte variablene i modellen 20 prosent av variansen i variabelen endringsorientering. Det betyr at det antakelig finnes andre relevante forklaringsfaktorer enn de vi har valgt å ta med, men som ikke ligger inne i det materialet vi har tilgang til (vi har for eksempel tidligere pekt på faktorer som fanger opp helheten av materielle og menneskelige ressurser).

Tabell 7 viser at det er fem variabler som har tydelig signifikante utslag. Det gjelder tilhørighet til Oslo bispedømme, antall medlemmer i soknet, nattverdgjester som andel av gudstjenestedeltakere, antall frivillige knyttet til gudstjenesten, samt konfirmasjonsgudstjenestens andel av kirkebesøket. Det betyr at både faktorer relatert til geografi, kultur og ressurstilgang spiller en rolle for grad av endringsorientering. Til tross for at vi i analysen tar hensyn til faktorer knyttet til både kultur og ressurser, viser det seg at geografiske variabler likevel har selvstendig betydning. For eksempel skiller Oslo bispedømme seg fra de øvrige når det gjelder reformvilje. Antall medlemmer i soknet har imidlertid sterkere effekt enn tilhørighet til Oslo bispedømme. Den positive effekten innebærer at jo flere medlemmer i soknet, jo større endringsorientering. Dette kan bety at urbane omgivelser bidrar til å skape en kultur der endring betraktes som ønskelig og nødvendig. Målet som skulle fange opp arbeidskirkemenigheter, gir ikke det forventede utslaget. Disse menighetene fremstår ikke som pådrivere når det gjelder gudstjenestereform. Skillet mellom by og land gir heller ikke utslag i analysen. Det kan tyde på at det ikke primært handler om en moderne og urban kontekst, men er et spørsmål om ressurstilgang. Antall frivillige medarbeidere i gudstjenesten peker nettopp i en slik retning. Jo flere medarbeidere som engasjeres i gudstjenesten, jo større er ønsket om å foreta liturgiske endringer. Mange av de nye forslagene krever ressurser, ikke minst i form av personer som

¹³ Effekten av de uavhengige variablene måles ved hjelp av standardiserte (beta) koeffisienter. Betakoeffisienten måler den relative betydning hver av de uavhengige variablene har etter kontroll for de øvrige variablene. Signifikansnivået sier noe om sannsynligheten for at det vi finner ikke gjør seg gjeldende i virkeligheten. Lavt signifikansnivå forteller at det er liten sjanse for at det vi har funnet, ikke har sin parallell i virkeligheten. Et signifikansnivå på .05 sier for eksempel at det er fem prosent sjanse for at sammenhengen ikke finnes i virkeligheten. R2 antyder hvor stor andel av variansen som forklares av vårt utvalg av variabler.

er villige til å stille opp som tekstlesere, nattverdmedhjelpere, prosesjonsdeltakere osv. Konfirmasjonsgudstjenestens andel av kirkebesøket er en variabel som slår negativt ut på endringsorientering. Folkekirkelige menigheter som er preget av høy oppslutning om overgangsrutene, kombinert med lav oppslutning om gudstjenesten i alminnelighet, velger ofte å holde fast på en innarbeidet gudstjenesteform. Den femte variabelen som gir tydelig utslag er andelen nattverdgjester sett i forhold til gudstjenestedeltakere (i gjennomsnitt). Dette er et mål som tidligere har vært benyttet for å fange opp balansen mellom folkekirkelighet og menighetskjerne.

Til tross for at både den faktiske og relative oppslutningen om nattverden har økt de seneste årene, ser det ut til at et slikt mål fortsatt har relevans i kirkesosiologiske analyser (jfr. Botvar 2012). Utslaget tyder på at menigheter som har en høy andel nattverdgjester i forhold til gudstjenestedeltakelsen, ofte stiller seg negative til endringer. Dette kan tolkes som et utslag av en kirkelig kultur som vil ivareta gjenkjennelse som et sentralt poeng i liturgien. En annen måte å se det på er at den gudstjenestefeirende menigheten i slike tilfeller består av relativt få personer utenom en aktiv kjerne. Målet kan dermed oppfattes som et uttrykk for tilgang på personressurser.

Vi har tidligere sett at det er en viss forskjell i oppslutningen for trosopplæringstiltak i menigheter som har gjennomført store versus små endringer i liturgien. Variabelen som måler konfirmasjonens posisjon virket negativt inn på endringsorientering. Oppslutning om tiltaket Lys våken har derimot ingen signifikant effekt på endringsorientering. Oppslutningen er tilnærmet like høy i menigheter med stor og liten grad av endring. Den multivariate analysen viser at både geografiske, kulturelle og ressursmessige forhold ved menigheten og omgivelsene spiller inn på viljen til å reformere gudstjenestelivet. Det er ikke mulig å peke på en enkeltfaktor som forklaring på valgene menighetene har gjort. Det er snakk om en prosess der flere faktorer inngår i et samspill.

Som tidligere nevnt er de kirkemusikalske endringene kompliserte å fange inn ved hjelp av det tilgjengelige statistiske materialet. Et flertall har valgt å beholde 1977-musikken. De som har valgt noe annet har spredt seg på en rekke varianter.

Vi har likevel gjort et forsøk på å konstruere et enkelt mål på kirkemusikalsk endring. Vi tar for oss de fire leddene Kyrie, Gloria, Sanctus og Agnus dei. De som har valgt å beholde 1977-liturgien i et ledd kodes med lav verdi, de som har valgt nyskrevet musikk, har blitt tilordnet høy verdi. De som oppgir at «det varierer» om de benytter ny eller gammel musikk, har blitt kodet med en mellomverdi. Hver av de fire musikalske målene har dermed fått tre verdier. Det konstrueres en additiv indeks med ni verdier. Denne brukes som utgangspunkt for en regresjonsanalyse med de samme forklaringsvariablene som i tabell 7.

Tabell 8 Regresjonsanalyse med musikalsk endring som analysevariabel

	Beta	Sign.
Tilhører Oslo bispedømme	.22	.000
Hovedkirke bygget etter 1950	.07	n.s.
Antall medlemmer i soknet	-.11	.042
Tilhører bykommune	-.08	n.s.
Nattverdgjester som andel av gudstjenestedeltakere	-.02	n.s.
Oppslutning om Lys Våken	-.07	n.s.
Oppslutning konfirmasjon	-.05	n.s.
Antall frivillige tilknyttet gudstjenesten	-.03	n.s.
Forklart varians (r ²)	.07	

Kilde: Gudstjenestereform-undersøkelse, årsstatistikk og medlemsregister. N.s.= not significant

Tabell 8 demonstrerer at det er vanskelig å fange opp tydelige tendenser i de kirkemusikalske valgene som er gjort i forhold til hovedgudstjenesten. Settet av uavhengige variabler forklarer bare en liten del av variansen i den avhengige variabelen (7 prosent). Det er kun to variabler som gir signifikant utslag i en samlet analyse. Det dreier seg om de to geografi-tilknyttede variablene «tilhører Oslo-bispedømme» og «antall medlemmer i soknet». I likhet med hva vi fant når det gjelder generell endringsorientering (tabell 7) ser vi at det å være del av Oslo-bispedømme øker sjansen for at det er foretatt musikalske endringer. Derimot gjør det seg gjeldende en negativ sammenheng mellom størrelse på soknet og grad av musikalsk endring. Det er altså ikke i de store soknene vi finner den største endringen når det gjelder de aktuelle musikalske leddene. Det knytter seg en del usikkerhet til det kirkemusikalske målet. Materialet tyder likevel på at det ikke er noen entydig sammenheng mellom innføring av nye liturgiske ledd i gudstjenesten og det å innføre ny musikk generelt.

Det musikalske materialet er så mangfoldig at det egner seg dårlig for statistiske analyser. I den kommende antologien fra prosjektet «Liturgi i bevegelse» vil kirkemusikalske endringer bli studert mer inngående, hovedsakelig ved hjelp av kvalitativt materiale.

Oppsummerende drøfting av den statistiske analysen

I denne artikkelen har vi diskutert hvilke faktorer som kan bidra til å forklare at noen menigheter har valgt å gjennomføre store endringer i gudstjenesten, mens andre har valgt få endringer. På bakgrunn av innsendte rapporter fra menighetene i fire bispedømmer utarbeidet vi et samlemål på endringsorientering. Data om gudstjenestereformen ble koblet til data fra menighetenes årsstatistikk og medlemsregisteret for 2012. Til sammen ga dette mulighet for å foreta analyser av en rekke data om menigheten og dens omgivelser. Noen tendenser går igjen. Et hovedtrekk er at Oslo framstår som et bispedømme som forholder seg aktivt til de mulighetene som reformen åpner opp for. Det synes videre som menighetens størrelse betyr mye for hvordan man lokalt forholder seg til endringsforslagene.

I bygdesamfunn med dype folkekirkelige røtter er det ofte mange som føler tilhørighet til kirken, og til kirkebygget. Dåp er for mange (fortsatt) et udiskutabelt valg, mens nattverd er et sakrament man i mindre grad gjør seg nytte av. I større byer, der de store menighetene befinner seg, er det ofte en mer distinkt kjerne eller et tydeligere troskollektiv, som fyller kirken. Opplandet av kirkemedlemmer,

de med stabil om enn noe fjern folkekirketilhørighet, er gjerne mindre. Dette gir større handlingsrom for de kirkelige stabene.

Det at små menigheter virker mer endringsresistente enn store, kan ha noe med folkekirkens røtter på stedet å gjøre. I mindre menigheter, som ofte ligger i utkantstrøk, står folkekirken tradisjonelt sterkere, og man er kanskje i større grad opptatt av å ivareta gjenkjennelse for de som ikke kommer så ofte til kirken. Store menigheter befinner seg gjerne i bynære strøk. Spørsmålet er om det generelt er en annen åpenhet for liturgiske endringer der konteksten er preget av mangfold og mobilitet. Menighetene i byene og i tettbygde strøk møter ofte mer likegyldighet fra omgivelsene. Supplert med store staber kan dette føre med seg stor grad av endringsvilje og -evne. Det er grunn til å spørre om Oslo-tallene i tillegg speiler en generell endring i kulturen. Det synes i større grad å være en åpenhet for det estetiske element, og flere studier viser en forskyvning fra kirken som «opplyser» til «mysterieforvalter». Disse endringene slår seinere inn i bygdesamfunn enn i urbane miljø. Funnene fra denne undersøkelsen peker i retning av at liturgisk endring i størst grad skjer i storbymenighetene.

Tidligere teorier omkring variasjon mellom ulike typer menigheter i Den norske kirke passer ikke så godt som forklaringsmodell på villighet til å reformere gudstjenestelivet. Verken antatt folkekirkelige eller antatt vekkelsespregede menigheter fremstår som pådrivere i denne typen reformer. Heller ikke antakelsen om at forstedenes arbeidskirker ville plassere seg i front, synes å stemme overens med den aktuelle empirien. Ressurssituasjonen ser imidlertid ut til å spille en viktig rolle for valgene som tas. Tilgangen på frivillige medarbeidere som kan bidra i gudstjenesten, er i denne sammenheng vesentlig. Dette underbygges ved at store menigheter med mange medlemmer har gjennomført flere endringer enn menigheter med få kirkemedlemmer. Det er i stor grad de samme menighetene som har lyktes med å innføre nye trosopplæringstiltakene som også går inn for liturgiske endringer. Det kan med andre ord se ut til å dreie seg om menigheter som har fått tilført ekstra ressurser i form av offentlige overføringer og nye stillinger.

En gjennomgang av intervjumaterialet tyder også på at ressurser er et vesentlig element når endringer av gudstjenesten vurderes. I de åtte menighetene som havner i kategorien «små menigheter» (under 3000 innbyggere) er knapphet på ressurser et tema som kommer opp i forbindelse med gudstjenestereformen. Som eksempel oppgis at det er vanskelig å samle folk for å diskutere endring av gudstjenesten på grunn av store avstander og sjeldne gudstjenester. I noen menigheter er det vanskelig å få tak i frivillige. Også mangel på presterressurser og kirkemusikalske ressurser går igjen som en utfordring i disse menighetene.

7 REFORMENS KJERNEBEGREPER

Stedegengjøring, involvering og fleksibilitet er kjernebegrepene som har fulgt reformen. Disse begrepene er indirekte blitt berørt i den kvantitative analysen. Den statistiske delen viser at det er betydelig variasjon i hvordan hovedgudstjenesten gjennomføres. En av de mest markante tendensene er at store og små menigheter implementerer reformen ulikt. Variasjonen kommer også fram på bispedømmenivå. Oslo bispedømme skiller seg ut ved samlet sett å ha de mest endringsorienterte menighetene.

Det er blitt legitimt å la individuelle særtrekk i større grad enn før prege gudstjenestelivet. Det betyr ikke at lokale ønsker alltid er bestemmende for hvilke endringer som implementeres. Vi har sett at ressursituasjonen i stab bidrar til å legge føringer for valgene. Tilgang til ulønnede medarbeidere har også mye å si. Samlet sett har gudstjenestereformen bidratt til å øke andelen frivillige og medliturger som bidrar i gudstjenesten.

I denne rapporten har vi ikke gått inn på kvantitative data som kan si noe om endret oppslutning om gudstjenesten. På landsplan har deltakelsen ved gudstjenester ikke økt de siste årene. Det kan likevel tenkes at reformen har bidratt til å holde engasjementet for gudstjenesten oppe, og hindret ytterligere nedgang. I det følgende skal vi se hvordan fokusgruppeintervjuene kan være til hjelp i vurderingen av hvordan reformens kjernebegreper blir forstått og praktisert i menighetene.

7.1 STEDEGENGJØRING

Dette synes å være den verdien som har vært vanskeligst å få tak på. «Jeg har et veldig ambivalent forhold til begrepet», forteller en informant. Hun stiller spørsmål ved hvor særegen skal en kultur være for at den skal bringes inn i gudstjenesten? Hva er *stedet*; lokalmenigheten, prostiet, bispedømmet – eller kongeriket Norge? Denne typen avveininger har ikke veiledningsmaterialet hjulpet menighetene til å besvare.

MR-LEDER: Hadde det vært for 200 år siden da vi hadde hest og kjerre, så kan jeg godt forstå dette med stedegengjøring – og da skjedde det sikkert også, men i dag, i vårt mobile samfunn, så er det jo ganske... *slitsomt* å oppleve at bare man skal ned i domkirken eller ut til NN (naboprostiet) eller om man er på besøk i NN (nabobyen), så følger man ikke med. Du *kan* det ikke lenger.

Flere av informantene uttrykker uro over at stedegengjørings-begrepet bidrar til liturgisk fragmentering. Bekymringen knytter an til manglende gjenkjennelse både på tvers av soknegrenser, og i forhold til hva folk gjenkjenner som en gudstjeneste. En av informantene uttrykker uro for at Den norske kirke skal «miste arvesølvet».

Det kvalitative materialet gjenspeiler ulike strategier i møte med stedegengjøringsbegrepet. I en av fokusgruppemenighetene har løsningen vært å tolke begrepet *romlig*. «Stedegengjøring for oss har vært en bevissthet på hvilket rom vi er i, og hvilke ressurser, faglige ressurser, vi har i dette rommet», sier en av prestene. «Når man har så flinke kirkemusikere så gir det seg selv hva man jobber med. Når man har en slik katedral, så gir det føringer for hvordan man gjør det».

Denne informanten er blant dem som er kritiske til at kirken «delegerer flere og flere av sine essensielle oppgaver ned til menighetsråd og lekfolk». Han mener at det er noe i forholdet mellom profesjon og folkevalgte som «ikke helt er på plass». I neste faste av reformen mener han at sentralkirkelige myndigheter bør løfte fram liturgisk gjenkjennelse og tradisjon som verdi. Dette kan komme til å innebære en større grad av standardisering knyttet til utformingen av den sentrale hovedgudstjenesten (høymessen).

7.2 INVOLVERING

Mens stedegengjøring har vært krevende å tolke, er holdningen til *involveringsbegrepet* mer positiv. «Presten er ikke så solo lenger», forteller en av informantene. Gjennom intervjuene går det fram at mange menigheter har latt seg inspirere til å arbeide systematisk med involvering. Hvordan man forstår begrepet kan variere.

Noen menigheter signaliserer at involvering handler om å gjøre færrest mulig endringer i gudstjenesten – det *kjente* er det som bidrar til bredest involvering («at menigheten kan sitt Fadervår»). Andre knytter involvering opp til praktiske deltakelse. I en av fokusgruppemenighetene har de over 90 frivillige, som på ulikt vis er involverte i forarbeid og gjennomføring av gudstjenesten. Daglig leder i en av menighetene som har satset på gudstjenestegrupper innrømmer at arbeidsformen er «krevende». Det er mange som skal følges opp. Gudstjenestepanleggingen tar mye tid, og selv ordinære gudstjenester søndag klokka elleve kan oppleves «mer som et prosjekt enn en gudstjeneste». En av prestene uttaler seg på denne måten:

PREST: Litt før halv elleve forsøker vi å få ro i sakristiet. Men så er det liksom alle til alle kanter. Det er en stor endring. Den endringen kom delvis med at vi fikk dåp først i gudstjenesten. Du skal jo ned å hilse og sånn, så når det ikke er dåp har du mer roen. Og så mange aktører som det er der! Ja, du skal jo være hyggelig og du skal snakke og du skal hjelpe...

Denne presten har opplevd de siste års reformer i Den norske kirke så krevende at hun er usikker på hvor lenge hun «orker å fortsette». Etter mange år som liturg synes hun det er utfordrende med endringene som er gjort i gudstjenesten («de små endringene er de som skaper størst utrygghet»), og hun føler hun er blitt «mer bundet til boka».

Presten vi siterte tilhører en gruppe informanter som er bekymret for at Den norske kirke står i fare for å bli «en arrangementskirke med lavterskel-profil». De etterlyser en kirke som er «tryggere på seg selv», og ikke «omkalfatrer» så mye.

PREST: Jeg har i alle fall fått bestyrket troen på at de som går sjeldent, men jevnlig i kirken, de fratar vi nå gjenkjennbarheten. Og det er en ganske stor gruppe, disse som går to, tre, kanskje fire ganger i året. Det er mange - hvis vi ønsker å beholde en folkekirke.

Involveringsaspektet er noe som også diskuteres i forbindelse med reformen som helhet. Flere ansatte sukker over at «de har fått nok en reform i fanget» uten at det følger ressurser. «Og så er det krevende at vi får en reform som skal være demokratisk. Og så blir det på en måte et sånt *skinndemokrati*. Det krever såpass mye kompetanse å jobbe med disse tingene, at det er de faglige som blir motoren hele tiden», sier en prest. Han forteller at de har gjort mange forsøk på å involvere frivillige i prosessen, men det er «veldig vanskelig å få til».

Med dette berøres et sentralt tema i reformen: Forholdet mellom demokratiske beslutningsprosesser og faglig kompetanse. Enkelte informanter uttrykker stor glede over at «flere enn de ansatte» har blitt involvert i arbeidet med gudstjenesten. Andre stiller seg kritiske til «den evinnelige demokratiseringen i kirken». Både blant kantorer og prester er det flere som mener at reformen har bidratt til å detronisere fagkompetansen i Den norske kirke. «Jeg oppfatter at det er en liturgisk relativisme ute og går», sier en kirkemusiker. «Ingen kan si at noe er bedre enn noe annet. Hvis vi har det ene den ene søndagen, må vi ha det motsatte neste søndagen, for vi må ikke tro at det ene er bedre enn den andre». Vedkommende stiller spørsmål ved om menighetene er tjent med så stor grad av autonomi, ikke bare ut fra ressursbruk, men også ut fra hva som har liturgisk slitestyrke: «Det er jo alltid en vekting, da, om hvorvidt man betoner det mer universelle i gudstjenesten. For meg så er det viktigere at vi er en menighet som er en del av en verdensvid kirke, enn at det skal være så veldig *kjært* på stedet, på en måte. Det andre er det praktiske, det med at folk ikke kjenner seg igjen når de går fra kirke til kirke».

7.3 FLEKSIBILITET

Det kvalitative materialet er sammensatt når det gjelder forståelsen av kjernebegrepet «fleksibilitet». Mens noen informanter opplever fleksibilitet som en trussel, ser andre på dette som et gode ved reformen. «Vi er glade for friheten som er gitt», sier en av prestene. Han arbeider i en menighet der de har innført en rekke endringer. De er tilfredse med at reformen legitimerer praksiser som har vokst fram over tid. På denne måten blir det samsvar mellom faktisk gudstjenesteliv og kirkelige ordninger. «Før tok vi oss bare til rette, nå føler jeg vi har lov til det».

I mange menigheter oppleves fleksibilitet som en verdi som bidrar til utvikling av et mangfoldig gudstjenesteliv, slik det kommer til uttrykk i dette sitatet:

PREST: ... vi har høsttakkefest, blomstergudstjeneste, diakoniens dag, masse speidergudstjenester, en haug – en *haug*, trosopplæringsgudstjenester jobbes det også med, og KFUM/KFUKs kirkesøndag, Kirkens SOS trekkes inn, masse forberedelse, og så 17. mai, og Mållaget..., det er en haug med grupper som er involvert.

Det er ikke bare reformen som har utløst denne typen gudstjenestearbeid – i mange menigheter er det noe som har vokst fram over år, men tendensen er at mange menigheter i stadig større grad tenker *kreativt* om det lokale gudstjenestelivet. Flere av informantene er samtidig opptatte av at kjernebegrepene må balanseres, og av at fleksibilitet må kobles med trygghet. «Er ikke det noe av det viktigste med vår kirke i dag, at vi prøver å skape en trygg kirke?», spør en av informantene. «Det er så mange ting rundt som velter, at jeg tror at det å skape trygghet i kirken, ikke stivne og bli gammelmodig, men kjenne på at *her står hvelvet*».

Ut fra dette mener flere av informantene at Den norske kirke vil være bedre tjent med færre «kan-varianter» i den sentrale hovedgudstjenesten, og at det burde lages noen ordninger som de menighetene som vil kan velge. «Hvis jeg skulle komme med et konkret innspill der, så ville jeg rett og slett foreslå at Kirkerådet jobbet ut en dåpsgudstjeneste, som var gjenkjennbar over hele landet», sier en av prestene. Det tror han ville redde deltakelse i gudstjenestene mange steder i mindre menigheter, «kanskje for 20-30 år framover».

8 VURDERING AV PROSESSEN

Når det kommer til en vurdering av reformprosessen som helhet, er informantene samstemt: Reformen ble «for svær» for Den norske kirke. Man skulle gi form til en lokal prosess som ingen riktig visste hvordan skulle se ut, rekruttere frivillige til gudstjenesteutvalg for å sikre «den store samtalen i menigheten», biskopen skulle godkjenne lokale grunnordninger, de ansatte skulle inn i ukjente roller – og alt skulle være på plass innen første søndag i advent 2012. Det ble i praksis bare noen måneder til å sette seg inn i et omfattende materiale. Økonomisk var det også svært begrenset med ressurser som fulgte reformen.

Uklarhet rundt ledelsesansvar og manglende forståelse av de utfordringer reformen reiser relasjonelt og strukturelt, har ført til at mange beskriver prosessen som «krevende». Flere informanter har samtidig opplevd det «lærerikt» å få være med og bestemme. Det uttrykkes også glede over økt involvering (bruk av dåpsfølger som medliturger, konfirmanter som ministranter, innføring av gudstjenestegrupper etc).

Informantene framstår som positive til de nye liturgiske tekstene – ordlyd på syndsbejennelser, bønner etc. Unntaket er den nye dåpsliturgien, som beskrives som ordrik og ustrukturert («Den opplevde vi sånn dramaturgisk rotete, den ene bønningen slo den andre i stykker, og mye opp og ned, og forvirrende bevegelser for dåpsfølget»). Det er et uttalt ønske blant prestene at dåpsliturgien må bearbejdes. Blant de leke er det mindre fokus på ordlyd og oppbygging av dåpsliturgien, snarere glede over at dåpsfølgene involveres mer enn før («Det blir en helt annen dåpsgudstjeneste når du har en i bunad der eller to unger som står og leser tekster»).

Det er reformens *form* snarere enn dens teologiske *innhold* som står i fokus når informantene uttaler seg. Bare i to av 16 intervju uttrykkes det bekymring for teologiske aspekter ved reformen. Den teologiske uroen som kommer til uttrykk er knyttet til det som oppleves som en liberalisering av Den norske kirke, samt bekymring knyttet til hvorvidt «Den norske kirkes lutherske profil er i ferd med å svekkes».

Det som synes å ha vakt mest engasjement er det musikalske materialet. Mange uttrykker frustrasjon over å skulle forholde seg til en «4 kilos tung perm». Det er få av informantene som uttrykker bevissthet om at det å forholde seg til ny liturgisk musikk var noe menighetene kunne velge, til tross for at dette ble forsøkt formidlet av Kirkerådet. Dette tematiserer en spenning knyttet til reformprosessen som helhet: Det synes å ha vært en vanskelig utfordring å få menighetene til å kjenne motivasjon og eierskap for prosjektet. Flere av fokusgruppemenighetene er eksplisitte på at de har opplevd reformen som noe som kom utenfra og ovenfra:

Var det noen ønsker om forandring før reformen?

ALLE: Nei.

KLOKKER: Bare for å ta det med en gang. Det var jo storm i et vannglass...

PREST: ... sånn som det har blitt.

KLOKKER: Det er meningsløst så mye ressurser som er brukt på å forandre så lite i den store sammenheng.

Sitatet er hentet fra en menighet hvor menighetsrådet har holdt seg avventende til reformen. Soknepresten er tydelig på at mandatet fra menigheten var at det skulle finne sted «så lite endring som mulig». Selv framstår han som skeptisk til reformprosjektet, som han synes bærer preg av å være designet av kirkebyråkrater i Oslo. Reformen er ikke tilpasset menigheter hvor det er gudstjenester én gang i måneden, mener han.

Det finnes samtidig menigheter hvor reformen omtales som «etterlengtet». Til tross for at det finnes både skepsis og motstand mot reformen er det flere av våre informanter som framstiller prosessen som nødvendig («det var for statisk før»). Det understrekes at reformen har gitt menighetene en etterlengtet mulighet til å snakke om gudstjenesten. «Det har vært utrolig inspirerende», forteller en av informantene som er aleneprest. Hun har i lange perioder heller ikke hatt noen kantor som kollega, «så for meg å ha en gruppe som er med å tenke gudstjeneste og som brenner for noe på sitt sted, har jo vært utrolig inspirerende».

De to sistnevnte intervjuene speiler en tendens som gjelder reformen som helhet: Informantene gir uttrykk for *ambivalens*. På den ene side understrekes det at reformen har satt det lokale gudstjenestelivet på agendaen og bidratt til nytenkning om involvering. Samtidig har mange opplevd prosessen som utfordrende («det var så mange alternativ»), fremmedgjørende («et folkekirkelig dårlig prosjekt») – og den kom på et tidspunkt da mange kjente på reformtrøtthet.

Utfordringen i den kommende evalueringsprosessen blir å ivareta de positive erfaringene som menighetene så langt sitter på, samtidig som man tar inn over seg viktigheten av «gjenkjennelsens glede». Mye er oppnådd, men en del er også gått tapt gjennom gudstjenestereformen. Det kan framfor alt være grunn til å spørre seg om Den norske kirke bør begrense det kirkemusikalske materialet til noen anbefalte normalserier? En annen måte å fremme gjenkjennelse kan være å løfte fram den sentrale hovedgudstjenesten, og gi noen klare sentralkirkelige føringer for den.

«La oss få beholde høymessen som en puls», var innspillet fra en av de leke informantene. Kanskje nettopp det blir en viktig diskusjon i tiden framover – hvordan norske menigheter kan ivareta høymessens plass i Den norske kirke, samtidig som man arbeider for at den åpnes for stadig nye mennesker?

LITTERATUR

Askeland, Harald 2012. «Endringsledelse – muligheter og utfordringer for en kirke i endring. Lederroller, ledelse og kompetansebehov». I *Menighetsutvikling i folkekirken. Erfaringer og muligheter*. Erling Birkedal, Harald Hegstad og Turid Skorpe Lannem (red.), 137-152. Oslo: Prismet bok.

Balsnes, Anne Haugland 2013a. «Større musikalsk mangfold og valgfrihet. Liturgireform i Den norske kirke». I *Fra forsakelse til feelgood. Musikk, sang og dans i religiøst liv*. Pål Repstad og Irene Trysnes (red.), 191-205. Oslo: Cappelen Damm.

Balsnes, Anne Haugland 2013b. «Involvering eller fremmedgjøring? Spenningsområder i forbindelse med ny liturgisk musikk i Den norske kirke». I *Fra forsakelse til feelgood. Musikk, sang og dans i religiøst liv*. Pål Repstad og Irene Trysnes (red.), 206-222. Oslo: Cappelen Damm.

Botvar, Pål Ketil og Agedal, Olaf 2002. «Øst er øst og vest er vest...» I *Tallenes tale 2002*. Ole Gunnar Winsnes (red.), 67-99. *KIFO-rapport 23*. Trondheim: Tapir forlag.

Botvar, Pål Ketil, Pål Repstad og Olaf Agedal 2010. «Regionalisering av norsk religiøsitet». I *Religion i dagens Norge. Mellom sekularisering og sakralisering*. Pål Ketil Botvar og Ulla Schmidt (red.), 44-59. Oslo: Universitetsforlaget.

Botvar, Pål Ketil, Elisabet Haakedal og Frode Kinserdal 2013. «Når porten gjøres vid. Evaluering av trosopplæringens breddetiltak». *KIFO Rapport 2013: 2*. Oslo: Stiftelsen Kirkeforskning.

Christoffersen, Jan Terje 2014. «På hvert et sted: Inn til kjernen av gudstjenestereformen». *Tidsskrift for praktisk teologi* 31(1): 4-15.

Fæhn, Helge 1994. *Gudstjenestelivet i Den norske kirke: fra reformasjonstiden til våre dager*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hansson, K.J., F. Bohlin og J. Straarup 2001. *Deilig er jorden: Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv*. Åbo: Åbo akademis forlag.

Hegstad, Harald 1996: *Folkekirke og trosfellesskap*. Trondheim: Tapir 1996.

Hellemo, Geir (red.) 2014. *Gudstjeneste på ny*. Oslo: Universitetsforlaget.

Holberg, Sunniva E. og Ånund Brottveit 2014. «Tilstandsrapport for Den norske kirke 2014». *KIFO Notat 2/2014*. Oslo: Stiftelsen Kirkeforskning.

Kirkerådet 2011a. *Sammen om gudstjenesten*. Veiledning til gudstjenestens hoveddeler.

Kirkerådet 2011b. *Gudstjeneste for Den norske kirke*. Stavanger: Eide forlag.

Kirkerådet 2013. Status for gudstjenestereformen. KR 32/13.

Lappégard, Sevat 1988. «Folkekyrkjeteologi». I *Folkekirken – Status og strategier*. Bjørn Sandvik (red.), 107-131. Oslo: Presteforeningens studiebibliotek.

- Lathrop, Gordon 1993. *Holy things. A Liturgical Theology*. Minneapolis: Fortress Press.
- Lathrop, Gordon 1999. *Holy People. A Liturgical Theology*. Minneapolis: Fortress Press.
- Repstad, Pål og Irene Trysnes (red.) 2013. *Fra forsakelse til feelgood. Musikk, sang og dans i religiøst liv*. Oslo: Cappelen Damm.
- Rokkan, Stein 1960. *The nation-wide election survey 1957*. Bergen: Chr. Michelsens Institutt.
- Sandvik, Bjørn 1998. *Det store nattverdfallet*. Trondheim: Tapir 1998.
- Schmemmann, Alexander 1975. *Introduction to Liturgical Theology*. New York: The Faith Press.
- Skjæveland, Tore 2013. Rapport om gudstjenestereforma i Bjørgvin. *Notat*.
- Øidne, Gabriel 1957/1986. «Litt om motsetninga mellom Austlandet og Vestlandet». I *Bedehuset, rørsle, bygda, folket*. Olaf Agedal (red.), 40-60. Oslo: Det norske samlaget.
- Agedal, Olaf 2003. *Bedehuskultur*. Trondheim: Tapir 2003.
- Agedal, Olaf, Elisabet Haakedal og Frode Kinserdal 2014. «Profesjonalisering og frivillighet. Trosopplæringsreformen og samarbeid mellom Den norske kirke og de kristne organisasjonene». *KIFO Rapport 2014: 1*. Oslo: Stiftelsen Kirkeforskning.

*Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet «Liturgi i bevegelse»****Bakgrunn og formål***

Formålet med studien er å kartlegge og analysere den pågående gudstjenestereformen i Den norske kirke. Den gjennomføres som et samarbeidsprosjekt med forskere fra Ansgar Teologiske Høgskole, Stiftelsen KIFO, Det teologiske menighetsfakultet, Norges musikkhøgskole, Universitetet i Bergen og Kirkerådet. Ansgar Teologiske Høgskole er behandlingsansvarlig institusjon. Gudstjenesteutvalg i fire menigheter (to store og to små) i fire bispedømmer skal intervjues.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Spørsmålene i gruppeintervjuene vil omfatte hvordan medlemmene av gudstjenesteutvalgene har opplevd prosessen med reformen og hvordan de vurderer valgene som er gjort. Vi kommer også til å ha tilgang på de innsendte lokale grunnordningene til hver enkelt menighet. Disse redegjør for menighetens valg i forbindelse med hovedgudstjenesten.

Hva skjer med informasjonen?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Kun prosjektgruppen vil ha tilgang til personopplysninger. Lister over menigheter/navnelister vil bli oppbevart adskilt fra øvrige data.

Deltakerne vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjoner. Prosjektet skal etter planen avsluttes 1.mars 2015. Etter dette vil datamaterialet bli lagret hos prosjektleder. Det kan bli aktuelt å gjøre en oppfølgingsundersøkelse noen år frem i tid og materialet vil derfor bli lagret i 5 år i påvente av en slik avgjørelse. Kun forskere som skal delta i en evt. oppfølgingsundersøkelse vil få tilgang til materialet. Dersom det blir aktuelt å lagre materialet utover dette tidsrommet vil det innhentes nytt samtykke fra deltakerne.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert. Dersom du har spørsmål til studien, ta kontakt med prosjektleder Anne Haugland Balsnes, e-post: balsnes@ansgarskolen.no. Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Samtykke

På gruppeintervjuet vil vi be om muntlig samtykke til deltakelse i studien. Vi trenger ditt/deres samtykke til deltakelse i gruppeintervjuet samt tillatelse til at personopplysninger skal kunne lagres etter prosjektslutt (i påvente av en eventuell oppfølgingsundersøkelse).

Anne Haugland Balsnes (prosjektleder)

Tidsramme: 90 minutter

INTRODUKSJON

Orienterer om formål med prosjektet. Presentasjon/informantene.

A) PROSESSEN (inntil 25 minutter)

- Hva har vært mest inspirerende i arbeidet med gudstjenestereformen?
- Hva har vært mest krevende i arbeidet med gudstjenestereformen?
- Kan dere huske om det var konkrete ønsker om endringer i menigheten før reformen?
- Hvordan jobbet dere fram den lokale grunnordningen (antall møter, hvem var involvert etc)?
- Kan dere huske om det var uenigheter eller interessekonflikter som kom til syne under arbeidet?
- Hvordan var prosessen med å bestemme lokal grunnordning for deg som (henvendt til den enkelte)
 - o Kirkemusiker
 - o Prest
 - o Lek

Reformens kjerneverdier er stedegngjøring, involvering og fleksibilitet.

- Hvordan forstår dere kjerneverdien «stedegngjøring», og hva har dere gjort for at gudstjenestelivet skal ha et slikt (stedlig) preg?
- Hvordan forstår dere «involvering», og hva har dere gjort for at gudstjenestelivet skal ha et slikt (involverende) preg?
- Hvordan forstår dere fleksibilitet, og hva har dere gjort for at gudstjenestelivet skal ha et slikt (fleksibelt) preg?
- Opplever dere at disse målene/verdiene harmonerer eller kan de også komme i konflikt med hverandre?
- Sett i et fugleperspektiv: Hva er den største forskjellen på gudstjenesten før og etter reformen?

B) VURDERING (inntil 25 minutter)

- Hva synes du/dere om den ordningen/de ordningene som ble valgt lokalt?
- Hvordan har endringene blitt tatt i mot i ulike grupper i menigheten?
- Hva har vært typiske reaksjoner?
- Når dere skal evaluere den lokale ordningen – hva vil dere eventuelt foreslå at man gjør annerledes?
- Hva slags kompetanse tenker dere at gudstjenestereformen forutsetter blant prester og kirkemusikere?

- Når dere har arbeidet med utvikling av den lokale gudstjenesten, hvordan/i hvilken grad har dere vært opptatt av å tenke den i sammenheng med andre reformer og planer (eks trosopplæring, plan for diakoni, kirkemusikk)
- Har gudstjenestereformens innføringsfase ført til endring i hvem som deltar i planlegging og gjennomføring i gudstjenesten, eventuelt hvilke grupper i menigheten gjelder dette?
- Har dere noen oppfatning av om reformen har bidratt til endret mønster i kirkebesøkene (hvilke grupper som kommer til hvilke gudstjenester, flere/færre til bestemte gudstjenester etc)?
- Hva tror dere er viktig for å utvikle videre det lokale gudstjenestelivet i menigheten?
- Hva har dere lært så langt i prosessen som enkeltpersoner og som fellesskap?

Teologisk refleksjon (inntil 5 min)

- Har det kommet noen reaksjoner på den nye dåpsliturgien? I så fall hva slags reaksjoner – og fra hvilke grupper?
- Hvordan preger mottoet ”sammen for Guds ansikt” gudstjenesten?
- Andre refleksjoner rundt teologiske implikasjoner av liturgien?

LITURGISK MUSIKK (inntil 25 minutter)

Overordnet

- Hva synes dere om muligheten til å velge liturgisk musikk lokalt?
- Hva mener dere menighetene bør være opptatt av når de skal velge ny liturgisk musikk? (stikkord for intervjuer: instrument, sjanger, slitestyrke etc)
- Bør det etter deres mening differensieres mellom normalserier (anbefalte serier) og valgserier for å sikre større grad av likhet menighetene mellom?

For de som har valgt ny musikk:

- Hva var dere særlig opptatt av når dere skulle velge ny musikk?
- Hvem har vært aktive i prosessen mot valg av ny liturgisk musikk?
- Hvordan kom dere frem til valg av ny liturgisk musikk? (prosessen)

For de som ennå ikke har valgt:

- Har dere planer om endring?

Hvis nei: Hvorfor ikke?

Hvis ja: Hvordan vil dere arbeide med dette fremover?

AVSLUTNING (inntil 5 min)

Hvordan vil du helt kort beskrive din drømmegudstjeneste?

Kodebok for kvantitativ undersøkelse av gudstjenestereform pr 2.12.2012

1	Menighet	Navn		
2	Soknekode	Nummer		
3	Bispedømme		1	Oslo
			2	Nidaros
			3	Agder_og_Telemark
			4	Nord_Hålogaland
4	Prosti	Prosti_lokalisering	1	Oslo_Domprosti
			2	Søndre_Aker
			3	Nordre_Aker
			4	Asker
			5	Østre_Aker
			6	Bærum
			7	Vestre_Aker
			8	Sør_Innherrad
			9	Nord_Innherrad
			10	Nærøy
			11	Nidaros_Domprosti
			12	Strinda
			13	Heimdal
			14	Orkdal
			15	Gauldal
			16	Stjørdal
			17	Namdal
			18	Byåsen
			19	Fosen
			20	Kristiansand_Domprosti
			21	Mandal
			22	Lister
			23	Otredal
			24	Vest_Nedenes
			25	Arendal
			26	Aust_Nedenes
			27	Bamble
			28	Skien
			29	Aust_Telemark
			30	Vest_Telemark
			31	Tromsø_Domprosti
			32	Trondenes_prosti
			33	Senja_prosti
			34	Indre_Troms_prosti
			35	Nord_Troms_prosti
			36	Alta_prosti
			37	Hammerfest_prosti
			38	Indre_Finnmark_prosti
			39	Varanger_prosti
5	Fylke		1	Nord_Trøndelag
			2	Sør_Trøndelag
			3	Telemark
			4	Aust_Agder
			5	Vest_Agder
			6	Troms
			7	Finnmark
			8	Oslo
			9	Akerhus
6	Byggeår_kirke	Hovedkirke_i_soknet	1	Bygg fra før 1300
			2	Bygga fra 1301-1850
			3	Bygg fra 1850-1950
			4	Bygga fra 1951 -
7	Medlemmer	Antall_reg_medl_i_soknet	1	0-1000 medl
			2	1001-5000 medl
			3	5001 medl +
8	Varighet	Antall_år_for_prøveordning_oppgitt_i_innsendt_materiale	1	1_år
			2	2_år
			3	3_4_år
			4	Ikke_oppgitt

9	Antall_HG	Antall_ordninger_innsendt_til_biskop	1	1_ordning
			2	2_ordninger
			3	3_ordninger
			4	4_ordninger
			5	5_ordninger
			6	6_ordninger
10	N_frekvens	Hvor_ofte_feires_nattverd_når_det_er_gudstjeneste_i_menigheten?	1	Normalt_ved_alle_gudst
			2	Omlag_ved_to_av_tre_gudst
			3	Omlag_ved_annenhver_gudst
			4	Sjeldnere_enn_annenhver_gudst
			5	Ikke_oppgitt
11	Info_del	Gis_info_om_dagens_gudstjeneste_innledningsvis_i_hovedgudstjenesten?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
12	Synsbekjennelse	Plasseres_synsbekjennelsen_på_trad_sted_i_hovedgudstjenesten?	1	Ja_i_samlingsdelen
			2	Nei_før_forbønn
			3	Kan_variere
			4	Ikke_oppgitt
13	Dåp	Dåpens_plassering_i_hovedgudstjenesten	1	Etter_Gloria
			2	Innledningsvis_i_gudst
			3	Annet_sted
			4	Ikke_oppgitt
14	Dagens_bønn	Brukes_dagens_bønn_som_et_fast_ledd_i_hovedgudstjenesten?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
15	Kunngjøring	Er_kunngjøringene_beholdt_som_eget_ledd_i_hovedgudstjenesten?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
16	Fredshilsen	Hvilke_form_for_fredshilsen_brukes_i_hovedgudstjenesten?	1	Enkel_(bare_tale)
			2	Utvidet_(tale_og_håndhilsen)
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
			5	Brukes_ikke
17	Minnes_døde_sørgende	Minnes_døde_og_bes_det_for_sørgende_i_hovedgudstjenesten?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
18	Samlingsbønn_fast?	Er_det_valgt_en_fast_samlingsbønn_i_hovedgudstjenesten?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
19	Hvis_ja_hvilken	Nummer_viser_til_bønnene_i_materialet	1	1_i_materialet
			2	2_i_materialet
			3	3_i_materialet
			4	4_i_materialet
			5	5_i_materialet
			6	6_i_materialet
			7	7_i_materialet
			8	8_i_materialet
			9	Lokalt_utformet
20	Synsbekjennelse	Er_det_valgt_en_fast_synsbekjennelse_i_hovedgudstjenesten?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
21	Hvis_ja_hvilken	Hvilken_av_variantene_i_materialet_er_valgt?	1	1_i_materialet
			2	2_i_materialet
			3	3_i_materialet
			4	4_i_materialet

			5	5_i_materialet
			6	6_i_materialet
			7	7_i_materialet
			8	Lokalt_utformet
			9	1920_liturgien
22	Credo	Hvilken_trosbekjennelse_brukes_normalt_i_hovedgudstjenesten?	1	Apostlicum
			2	Nikenum
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
23	Lokal_forbønn	Er_lokalt_utformet_forbønn_angitt_som_normalen_i_hovedgudstjenesten?	1	Ja
			2	Nei_ferdig_fomulerte_bønner_fra_materialet_brukes
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
24	Herrens_bønn	Hvilken_versjon_er_valgt_i_hovedgudstjenesten?	1	1978_oversettelsen
			2	2011_oversettelsen
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
			5	1920_oversettelsen
25	Respons	Responderer_menigheten_etter_bibellesningene_i_hovedgudstjenesten_(Gud_være_lovet)?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
26	Respons_nattverd	Brukes_en_eller_flere_av_de_valgfrie_menighetsresponsene_under_nattverden_ifm_hovedgudstjenesten?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
27	Utdelingsmåte	Hva_angis_som_oftest_benyttet_utdelingsform_ved_nattverd_i_hovedgudstjenesten?	1	Særkalk
			2	Intinksjon
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
28	Dåpsfamilie_involvering	Oppmuntres_det_til_at_rep_fra_dåpsfamilien_er_medliturger_ifm_dåp?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
29	Dåpslys	Deles_det_ut_dåpslys_ifm_dåp?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke_oppgitt
30	Kyrie	Hva_slags_kyrie_er_valgt_i_hovedgudstjenesten?	1	Hovland
			2	Kverno
			3	Tveit
			4	Kvam
			5	Mørk_Karlsen
			6	Lie
			7	Sandwall
			8	Aas
			10	Gullichsen
			11	Kverno
			12	Overøye
			13	Beite
			14	Dyrud
			15	Hinze
			16	Skullerud
			17	Watne
			18	Rodvelt_Olsen
			19	Varen_Ugland
			20	Utnem
			21	Sommerø
			22	Skomsvoll
			23	Nedrejord
			24	Varierer
			25	1977_leddene
			26	Berthier
			27	Ukraina_(S97154)

			28	Ghana
			29	Sør_Afrika
			30	Pakistan
			31	Smith
			32	Ødegård
			33	Berg
			34	Ærø
			35	Vang
			36	Fjellheim
			37	Missa_de_angelis
			38	1920_liturgien
			39	Dagsvik
			40	Alfsen
			41	Børnes
			42	Eftestøl
31	Gloria	Hva_slags_gloria_er_valgt_i_hovedgudstjenesten?	1	Hovland
			2	Kverno
			3	Tveit
			4	Kvam
			5	Mørk_Karlsen
			6	Lie
			7	Sandwall
			8	Aas
			10	Gullichsen
			11	Kverno
			12	Overøye
			13	Beite
			14	Dyrud
			15	Hinze
			16	Skullerud
			17	Watne
			18	Rodvelt_Olsen
			19	Varen_Ugland
			20	Sommerø
			21	Sosa
			22	Ødegård
			23	Taize_(S97_243)
			24	Varierer
			25	1977_leddene
			26	Berg
			27	Ærø
			28	Vang
			29	Sjøwall
			30	Missa_de_angelis
			31	1920_liturgien
			32	Nedrejord
			33	Dagsvik
			34	Alfsen
			35	Eftestøl
			36	Børnes
32	Hallelujavers	Hva_slags_hallelujaversvariant_er_valgt_i_hovedgudstjenesten?	1	Ikke oppgitt
			2	Liturg_gudstjenestegrp_velger
			3	S97192_(slavisk)
			4	S97194_(Zimbawe)
			5	Rodvelt_Olsen
			6	Berthier
			7	Gouzes
			8	Sør_Afrika
			9	Smith
			10	Lokal_evangeliesang
			11	Taize_(S97193)
			12	Skøieneie
			13	Vang
			14	NoS912
			15	NoS9134
			16	1920_liturgien
			17	Aas
			18	Sandwall
			19	Isaksen

			25	1977_liturgien
			26	Eftestøl
			27	Olavsmusikken_NOS949
33	Forbønn	Hva_slags_menighetssvar_er_lagt_i_hovedgudstjenesten?	1	Kverno
			2	Lie
			3	Sandwall
			4	Ødegaard
			5	Aas
			6	Beite
			7	Rotvedt_Olsen
			8	Varen_Ugland
			9	Kleive
			10	Zimbawe
			11	Taize
			12	Smith
			13	Dyrud
			14	Ærø
			15	Vang
			25	1977_liturgien
			20	Varierer
			21	1920_liturgien
			22	Spilling
			23	Fra_middelalderen
			24	Eftestøl
34	Sanctus	Hva_slags_variant_er_valgt_i_hovedgudstjenesten?	1	Hovland
			2	Kverno
			3	Tveit
			4	Kvam
			5	Mørk_Karlsen
			6	Lie
			7	Sandwall
			8	Aas
			10	Gullichsen
			11	Kverno
			12	Overøye
			13	Beite
			14	Dyrud
			15	Hinze
			16	Skullerud
			17	Watne
			18	Rodvelt_Olsen
			19	Varen_Ugland
			20	Prince
			21	Smith
			22	Ødegård
			23	Ærø
			24	Varierer
			25	1977_liturgien
			26	Eftestøl
			27	Du_er_hellig_du_er_hel_(S9732)
			28	Vang
			29	1920_liturgien
35	Agnusdei	Hva_slags_variant_er_valgt_i_hovedgudstjenesten?	1	Hovland
			2	Kverno
			3	Tveit
			4	Kvam
			5	Mørk_Karlsen
			6	Lie
			7	Sandwall
			8	Aas
			10	Gullichsen
			11	Kverno
			12	Overøye
			13	Beite
			14	Dyrud
			15	Hinze
			16	Skullerud
			17	Watne
			18	Rodvelt_Olsen

			19	Varen_Ugland
			20	Utnem
			21	Skomsvoll
			22	Palestina
			23	Smith
			24	Varierer
			25	1977_liturgien
			26	Rimehaug
			27	Ødegård
			28	Ærø
			29	Vang
			30	Missa_de_angelis
			31	1920_liturgien
			32	Eftestøl
36	Inngangssalme	Står_eller_sitter_menigheten_vanligvis_under_inngangssalmen_i_hovedgudstjenesten?	1	Står
			2	Sitter
			3	Varierer
			4	Ikke oppgitt
37	Utgangssalme	Står_eller_sitter_menigheten_vanligvis_under_utgangssalmen_i_hovedgudstjenesten?	1	Står
			2	Sitter
			3	Varierer
			4	Ikke oppgitt
38	Prosesjon	Er_prosesjon_en_fast_del_i_hovedgudstjenesten?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke oppgitt
39	Evangelieprosesjon	Er_evangelieprosesjon_en_fast_del_i_hovedgudstjenesten?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke oppgitt
40	Lystenning/globe	Er_det_lagt_inn_rom_for_lystenning_i_hovedgudstjenesten?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke oppgitt
41	Liturgiske klær	Bruker_medliturger_normalt_liturgiske_klær_ifm_hovedgudstjenesten?	1	Ja
			2	Nei
			3	Varierer
			4	Ikke oppgitt
42	Kommentar			

Den norske kirke har siden 2003 arbeidet med en omfattende gudstjenestereform. Innen 1. søndag i advent 2012 skulle alle landets menigheter rapportere til bispedømmekontorene hvilke valg de har foretatt for sine gudstjenester. I denne rapporten tar vi for oss endringer knyttet til søndagens hovedgudstjeneste. Vi har valgt å se spesielt på menighetene i de fire bispedømmene Oslo, Agder og Telemark, Nidaros og Nord-Hålogaland. Til sammen representerer disse bredden i Den norske kirkes menighetsliv. I tillegg til det statistiske materialet er det gjennomført 16 fokusgruppeintervjuer med ansatte og frivillige medarbeidere. For mange menigheter har reformen vært en svært krevende prosess. Flere av våre informanter hevder at ønsket om fleksibilitet og stedegengjøring har gått ut over hensynet til liturgisk gjenkjennelse. Samtidig uttrykkes det tilfredshet over økt involvering og at liturgi er blitt satt på dagsorden i den lokale menighet.

KIFO Rapport 2014: 2

Rapporten er utgitt av:

KIFO, Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning i samarbeid med Ansgar Teologiske Høgskole og Det teologiske Menighetsfakultet

KIFO, Pb. 45 Vinderen, 0319 Oslo | www.kifo.no | kifo@kifo.no

© KIFO, Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning, 2014

ISBN 978-82-92972-37-3

ISSN 0807-7517